

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KATHOLICITEIT EN AFSCHIEDING

Het effect van artikel 28 NGB

Vorige week hielden wij ons bezig met artikel 28 NGB: de roeping zich bij de kerk te voegen. Die roeping is zo sterk, dat men desnoods breken moet met mensen 'die niet bij de kerk horen', wil men tenminste *niet* breken met de kerk van Christus.

Wij kwamen de roeping tot 'afscheiding' tegen: afscheiding met het oog op het *blijven* in de katholieke kerk. Want van die kerk mag niemand zich afscheiden.

In de vier eeuwen die sinds de opstelling en aanvaarding van de confessie zijn verstreken, heeft dit onderdeel van de NGB ingrijpende effecten bewerkt in de gang van het kerkelijke leven.

De formulering van de tekst biedt een legitimering voor de breuk met de roomse kerk. Er klinkt een ernstig *appel* op in de richting van de reformatisch-gezinden. Zij mogen hun liefde tot Gods gebod niet verheimelijken, maar behoren God zo lief te hebben, te vrezen en te eren, dat zij eerder alle schepselen prijsgeven dan dat zij in deze voorname zaak iets tegen zijn wil zouden doen – om het te zeggen met woorden uit antwoord 94 HC.

Wanneer wij oog hebben voor deze historische context, wordt artikel 28 een ontroerend document van godsvrucht en vertrouwen.

Maar dit artikel heeft ook een meer algemene strekking. Om zo dicht mogelijk bij onze eigen situatie te komen: in het jaar 1944 heeft de auteur van de *Acte van Vrijmaking of Wederkeer* zich o.m. op dit artikel beroepen om de afwerping van het 'synodale juk' *terwille* van de onbelem-

merde voortgang van de dienst van Woord en sacramenten te rechtvaardigen.

De Vrijmaking vond plaats *naar* artikel 31 K.O. en *krachtens* het 'ambt der gelovigen', zoals dat in artikel 28 NGB wordt geactiveerd. Daarnaast beriep de Acte zich op de artikelen 7, 27, 29, 30 en 32 NGB.

Wij kunnen met H. Bouma zeggen: 'Toen we in 1944 ons naar artikel 31 K.O. hebben vrijgemaakt, deden we aldus, om naar artikel 27-29 NGB in de schriftuurlijke zin van het woord kerk des Heren te kunnen blijven'. In de Acte wordt de taal van artikel 27 NGB gesproken. Zij typeert de daad van de Vrijmaking als een 'terugkeer tot de oefening van de *katholieke* christelijke kerk- en ambtsgemeenschap', juist vanwege haar weigering om mee te gaan op het 'ongoddelijk pad der sectarische onkatholieke eigenwilligheid en afzondering'.

Ook al heeft deze Acte geen officiële kerkelijke status ontvangen – zij maakt als een kroongetuige duidelijk in welke sfeer de Vrijmaking is geboren.

Wie deze Acte leest, zal al snel bemerken dat zij in haar woordkeus en redeneergang zich aansluit bij de *Acte van Afscheiding of Wederkeer uit 1834*.

Met beroep op de artikelen 29 en 28 NGB maakte de gemeente van Ulrum zich in 1834 los van de Nederlandse Hervormde Kerk: 'weshalve de ondergetekenden met deze verklaren dat zij overeenkomstig het *amp*t aller geloovigen Art. 28 zich afscheiden van de gene die niet van de kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer te willen hebben met de Nederlandsche Hervormde Kerk, tot dat deze terug keert tot de waarachtige dienst des Heeren'.

De Afscheiding van 1834 heeft dus aan artikel 28 NGB

HOOFDARTIKEL

Katholiciteit en afscheiding
C. Trimp

UIT DE SCHRIFT

Alle weer is Gods weer
M.H. de Boer

KERKELEK LEVEN

Zondagslidmaatschap?
B. Luiten

MISSIOLOGIE

Bruggen van begrip IV (slot)
H. Venema

OP MAAT

**Het Gezin 2000:
bijbelse bestemming**
H. Folkers

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

haar naam ontleend. Op die manier heeft dit artikel een gewichtige rol gespeeld bij de formatie van het instituut van De Gereformeerde Kerken in Nederland. Dat instituut is mede ontstaan uit een *afscheiding* van de valse kerk met het oog op de *voortgang van de katholieke kerk van Christus*.

Vandaar de belofte en verzekering, dat men 'gemeenschap wil uitoefenen met alle ware gereformeerde lidmaten en zich te vereenigen met elke op Gods onfeilbaar Woord gegronde vergadering, aan wat plaatse God **dezel-**ve ook vereenigd heeft'.

De interpretatie van H. Bavinck en haar gevolgen

De geschiedenis leert ons, dat ook binnen de gereformeerde kerken meer dan eens twijfels zijn gerezen op het punt van de relatie tussen afscheiding en katholiciteit. In plaats van te spreken over *dienstbaarheid* aan de katholiciteit heeft men **terzake** van de praktisering van artikel 28 NGB gesproken van *strijdigheid* met of *verduistering* van de katholiciteit der kerk.

Wij denken aan de veelgeprezen rede van H. Bavinck over *De Katholiciteit van christendom en kerk* (18 december 1888) (2e druk, Kampen 1968).

Feitelijk trok Bavinck in deze rede artikel 27 NGB (de 'ene katholieke kerk') onder de scheiding tussen 'roomse' en 'gereformeerde' kerk vandaan.

Volgens Bavinck heeft de Reformatie een ander **kerkbe-**grip gebracht. 'De eenheid en katholiciteit van de kerk **miste(n)** dus van nu voortaan een eigen organisatie, maar was de verborgen grondslag van de ganse Christenheid'. 'De kerk buiten welke geen zaligheid was, werd losgemaakt van alle **kerkvorm** en in het onzienlijke gesteld, in de mystieke unie met Christus' (24).

De gebeurtenissen in de zestiende eeuw ontvangen bij Bavinck welhaast de status van een aanvullende openbaring van godswege. Het 'geloven en belijden' van artikel 27 NGB steunt blijkbaar niet alleen op het Woord van God, maar vindt zijn houvast ook in de historische ontwikkeling. In ieder geval heeft Bavinck zijn interpretatie van artikel 27 afhankelijk gemaakt van zijn duiding van de geschiedenis. Hij kwam ertoe de eenheid van de artikelen 27 tot 32 NGB te verbreken door de 'katholiciteit' van artikel 27 te betrekken op een 'onzichtbare' kerk, de mystieke unie met Christus.

Artikel 28 NGB zou dan vervolgens handelen over de zichtbare verschijningsvorm van de kerk, terwijl artikel 29 NGB de twee uitersten (ware en valse kerk) ons voorhoudt. Daarbij merkt Bavinck op dat deze twee feitelijk nooit 'in absolute zin' in de geschiedenis van de kerk als realiteit zich presenteren of hebben **gepresenteerd**.² Deze evolutie in de interpretatie is naar Bavincks oordeel een **ontkoombare** ontwikkeling – ook al brengt zij haar eigen schaduwzijde mee – tot onze verootmoediging.

Deze overtuiging van Bavinck wordt begeleid door een aantal overwegingen die minstens een spanningsveld oproepen **terzake** van de kerkelijke trouw.

Eenzijds herinnert hij aan de waarschuwingen van mannen als Calvijn en Voetius voor willekeurige afscheidingen – er zijn immers graden van zuiverheid binnen de ware kerk en dat feit moet onze kortaangebondenheid intomen.

Anderzijds wil hij niemand de vrijheid betwisten om van de kerk te scheiden. Ook wanneer men 'zijn' kerk niet als een valse kerk beschouwt, mag men deze kerk verlaten en zich bij een andere kerk aansluiten. Dat is zelfs plicht, wanneer men die andere kerk 'zuiverder' acht.

Maar daar staat dan weer tegenover dat men in de eigen kerk moet blijven, zolang deze kerk ons niet verhindert om naar de eigen belijdenis trouw te **zijn**.³

Het zal de lezer duidelijk zijn dat Bavinck in zijn nadenken over de kerkelijke problematiek van zijn dagen in grote verlegenheid is geraakt ten opzichte van de belijdenis van de artikelen 27 tot 29 NGB. Even duidelijk is het dat hij in zijn 'oplossingen' de – mede door negentiende-eeuwse modebegrippen bepaalde – constructies van A. Kuiper (pluriformiteit etc.) zeer dicht **nadert**.⁴

In zijn rede van 1888 steekt Bavinck zijn afkeer van de afscheidingsmentaliteit niet onder stoelen of banken (35) en hij waagt zich zelfs aan de uitspraak, dat de Reformatie van de zestiende eeuw ook een 'kerkontbindend' element in zich heeft (38) en dat binnen het Protestantisme 'ketterij' tot een 'zwevend begrip' is geworden (27). Intussen is de 'katholiciteit' losgemaakt van iedere kerkvorm en getransformeerd tot een eigenschap van de cultuur van het christendom.

Wie deze constructies zich indenkt, gaat in ieder geval ten aanzien van Bavinck twee dingen begrijpen.

1. Bavinck heeft in zijn streven naar de vereniging van de afgescheiden en de dolerende kerken (waarin hij sterk be-

VERREDEACI

3R. W. G. DE VRIES (eindred.), DRS. G. J. VAN MIDDELKOOP. PROF. D. R. V. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK. DRS. B. LUITEN. PROF. D. R. C. J. DE RIJTER. DRS. H. VELDMAN. PROF. D. R. K. VEUNG.

MEDEWERKERS:

J. D. BAAS. DRS. J. A. BOERSEMA, J. M. DE JONG. DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24.8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes. Postbus 25.4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

f 84.75 per jaar; f 45.25 per halfjaar; studenten f 69.25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143.50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1.85 (excl. porto)

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Pris: f 0.63 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit Mad over te nemen.

ISSN 0165-5191

trokken was, zeker in 1888) de verwijzing (in de Acte van Afscheiding) naar de artikelen 28 en 29 NGB buiten de tekst van het 'Beding' weten te houden. Kennelijk vond hij een dergelijke verwijzing niet opportuun. Hij heeft daarmee ongetwijfeld het hart van de dolerende broeders gezocht. Maar tegelijk was het een uiting van onzekerheid in eigen hart.

Met alle waardering voor Bavincks kerkelijke doelstelling kan men het betreuren dat juist de dogmaticus van Kampen zo grote aarzeling had ten aanzien van een centraal motief uit de Acte van 1834.⁵

2. Bavinck was van mening – evenals Kuiper – dat de artikelen 27 tot 29 NGB al verouderd waren in het jaar, waarin zij werden opgesteld.

Blijkbaar is dat altijd zijn overtuiging gebleven. Vandaar, dat hij vele jaren later, in 1920, ter synode van Leeuwarden, heeft bepleit om deze belijdenis uit te **bouwen**.⁶ Want met name ook dit onderdeel stond volgens hem niet meer op de hoogte van de tijd en beantwoordde evenmin aan de behoefte van de tijd.

De twijfels en onzekerheden van Bavinck inzake de waarheid en actuele gelding van de artikelen 27 tot 29 NGB hebben ook nu nog recht op onze aandacht.

Temeer, omdat de vraagtekens van H. Bavinck uit 1888 zijn uitgegroeid tot de uitroptekens van de zgn. *Open Brief* uit 1966. De schrijvers van deze brief zagen in de verwijzing naar art. 28 NGB door de woordvoerders uit de jaren van de Vrijmaking het bewijs van een voortwoekerd 'vrijmakingsgeloof'. 'De vrijmaking zou geweest zijn een zich voegen bij de ene ware kerk, die onze Geloofsbelijdenis conform de Schriften kent.' Dit zgn. 'vrijmakingsgeloof' wordt vervolgens als een 'religieus zeer gevaarlijke ideologie' gebrandmerkt.

Wij stoten hier op een dermate grove vorm van geschiedschrijving dat men de strekking van de Acte van Vrijmaking nauwelijks herkent (vgl. ook de verwijzing in noot 1).

Nog steeds ben ik van mening dat het 'beding' van 1891/92 ons een historisch voorbeeld geeft van een gezonde, kerkelijke consensus, die terwille van de eendracht en voortgang van de kerkelijke samenleving legitiem geacht mag worden. De tekst van het beding laat geen twijfel bestaan ten aanzien van de functie van de confessie als formulier van eenheid.

Maar men preste elkaar niet op het punt van de kwalificatie van het historisch gebeuren van 1834. Beledigende kwalificaties als 'ideologie' en 'vrijmakingsgeloof' in de Open Brief vertegenwoordigen in het licht hiervan een hoge graad van intolerantie. Het probleem dat de gereformeerde kerken in 1892 als een hypotheek-last hebben meegekregen, was niet de gelding en strekking van de artikelen 27 tot 29 NGB, maar de praktische uitschakeling van deze artikelen in de beschouwingen van woordvoerders als A. Kuiper en H. Bavinck.

Intussen vindt Bavincks opinie over de verandering van kerkbegrip als één der consequenties van de Reformatie, geen steun in de feitelijke gegevens.

De keus van de Reformatie als keerpunt is betrekkelijk willekeurig, gelet op de kerkgeschiedenis van de Middeleeuwen? Bovendien is het volstrekt duidelijk, dat de re-

formatoren de kerken van de Reformatie hebben beschouwd als de oude en ware kerk van Christus, die met name haar eigenschap van de katholiciteit in de strijd met Rome niet heeft verloren, maar (integendeel) heeft heroverd.

Want niet de band met de paus te Rome, maar het herstel van de leer der Schriften in prediking, confessie en kerkregering waarborgt de apostolociteit, de heiligheid, de eenheid en de katholiciteit van de kerk. Men leze Luthers *Wider Hans Worst* uit 1541!

Wat de *Tweede Helvetische Confessie* betreft – alleen reeds de titel en het woord-vooraf weerleggen Bavincks opinie inzake de katholiciteit, die naar Bavincks mening zou zijn losgemaakt van iedere kerkvorm om voortaan de *verborgen* grondslag van de ganse christenheid te zijn. Artikel 17 van deze confessie laat zich niet interpreteren in de richting van een pluriformiteitsleer. De belijdenis van de katholiciteit wordt niet in mindering gebracht op het onderscheiden tussen de ware kerk en de kerken die daarvan vervreemd zijn. Deze ware kerk is 'de kerk buiten welke geen heil is'; daarmee behoort elk mens gemeenschap te onderhouden. Bavincks verwijzing naar deze confessie (24) is niet *terzake* vanwege de opvallende onvolledigheid.

Het was eerst in de tijd van de Verlichting (18e eeuw), dat de kerken van de Reformatie de naam 'katholiek' aan de roomse kerk hebben overgelaten, resp. *prijgegeven*.⁸

Katholiciteit en afscheiding – een dilemma?

Mocht iemand twijfels koesteren omtrent de actualiteit van deze dispuuten, dan kan een verwijzing naar een recente publikatie hem snel van zijn twijfels genezen.

Vorig jaar verscheen een Engelstalig boek, getiteld *Catholicity and Secession – A Dilemma?*.⁹ Dit boek is afkomstig – globaal genomen – uit de kring van de Gereformeerde Oecumenische Raad (GOR). [Vroeger spraken wij van Gereformeerde Oecumenische Synode (GOS).] Veel schrijvers uit dit internationale gezelschap hebben een directe relatie met de Afscheiding van 1834.

De strekking van dit boek is – in alle variatie van betoogtrant – heel duidelijk: *afscheiding en katholiciteit verdragen* elkaar niet.

In deze bewering wordt niet alleen het historisch gebeuren van 1834 als een misgreep beschouwd, maar bovendien wordt een streep gehaald door de kern-passage van artikel 28 NGB inzake de plicht tot afscheiding van hen die niet van de kerk zijn. H.B. Weijland formuleert het zeer duidelijk: de verwijzing naar de artikelen 28 en 29 NGB (in de Acte van Afscheiding) vertegenwoordigt een misplaatst beroep op de confessie. De Afscheiding is niet meer geweest dan een overgang uit een minder zuivere zusterkerk naar een meer zuivere kerk (111 v.).

Soortgelijke voorlichting wordt ons geboden door J.H. Kromminga en P.G. Schrotenboer.

Kromminga: Gereformeerde confessies zijn vaak misbruikt om separatie te rechtvaardigen (8).

Schrotenboer: wij zijn als gereformeerden niet *klaargeko-*

men met onze afscheidings-erfenis (13).

In de gereformeerde kerken is een discrepantie tussen haar confessie en haar geschiedenis (van de Afscheiding) (175). Er is in de gereformeerde wereld een introverte, sectarische afscheidings-mentaliteit gegroeid (met verwijzing naar H. Bavinck) (183 v.).

Wij beseffen dat wij met deze verwijzingen niet alle aspecten van dit interessante boek hebben belicht.

Drie opmerkingen moeten ons nu reeds van het hart.

1. In dit boek over de katholiciteit van de kerk wordt op geen enkele pagina de zaak van het gezag en de eenheid van de Schrift aan de orde gesteld. Anders gezegd: men spreekt over de katholiciteit van de kerk zonder een woord te wijden aan haar apostoliciteit. Toch ligt juist daar het fundament voor de katholiciteit van de kerk en haar leer. Dat is even zeker als het feit dat de idee van de pluraliteit van de kerk en haar waarheid teruggaat op de voorstelling van het **pluraal** karakter van de Heilige Schrift.

2. Wanneer de plicht tot afscheiding, zoals in artikel 28 NGB geformuleerd, als een hindernis wordt gezien **terzake** van de opdracht tot katholiciteit, ontvalt niet alleen aan de breuk met de roomse hiërarchie de confessionele legitimatie, maar wordt de weg geëffend voor het ombouwen van 'katholiciteit' tot 'pluraliteit' van de kerk.

3. Nergens vindt in dit boek enige verwijzing plaats naar het onderricht van K. Schilder. Het is voor ons onbegrijpelijk dat zijn brede oecumenische betogen tegenover het (ook in dit boek weersproken) pluriformiteitsdenken van A. Kuiper nergens enige weerklank hebben opgeroepen. Maar ruim een halve eeuw voordat deze schrijvers zich Bavincks stelling eigen maakten, dat het 'recht van afscheiding' geen geloofsartikel is (rede van Bavinck, p. 35), heeft Schilder ons geleerd, dat niet Elia een 'recht' van afscheiding heeft gepretendeerd, maar Achab de 'daad' van de afscheiding heeft voltrokken, 'De ongehoorzamen in de kerk zijn altijd de **afgescheidenen**'.¹⁰

Die afscheiding is per definitie 'contra-katholiek'. Maar daarom is het de roeping van alle gelovigen daartegenover des te beter de eenheid van de kerk te onderhouden op iedere plaats, waar God haar gesteld heeft.

Voorlopig slot

De ruimte, ons toegemeten, is op dit moment meer dan verbruikt. We beseffen maar al te goed, dat tal van actuele vragen niet aangeroerd, laat staan: besproken zijn.

Wij hopen gelegenheid te vinden daaraan aandacht te geven in een volgende reeks – te zijner tijd.

Deze vier artikelen waren bedoeld om met elkaar te lezen, wat er staat in de artikelen 27 en 28 NGB: de confessie van allen die 'de gereformeerde religie zijn toegedaan'.

Laten wij ons nog aanspreken door deze confessie? Of continueren wij de praktijk van zeer velen sinds ruim een eeuw: zij zeggen met de mond dat zij geloven en belijden dat er één katholieke kerk is. Intussen verschansen zij zich in opvattingen, leuzen en vervangende **denkcon-**

structies, die de schoonheid en de ernst (het geschenk en de opdracht) van de katholiciteit van Christus' kerk onttrekken aan de aandacht van het geloof.

In zo'n situatie is het goed het wijze woord van K. Schilder – gesproken in de richting van de 'jongeren' – ons opnieuw eigen te maken: alleen wie het bestaande gebouw goed kent, heeft recht van meespreken over verbouw of uitbouw.

C. Trimp

¹ Zie Persschouw in dit blad, jrg. 44, 272 (31 mei 1969).

² *Gereformeerde dogmatiek*, 4e dr., Kampen 1930, IV, 300, 303.

³ A.w., IV, 299-303.

⁴ J. Kamphuis, 'Geen klauw mag achterblijven', in: D. Deddens en M. te Velde (red.), *Vereniging in wederkeer*, Barneveld 1992, 31-44; L. Doekes, 'Het is mijn moeder!', in: D. Deddens en J. Kamphuis (red.), *Doeleantie – Wederkeer*. Opstellen over de Doeleantie van 1886, Haarlem 1986, 35-36.

Beide opstellen geven veel informatie over het kerkbegrip van A. Kuiper en de relatie van H. Bavinck en A. Kuiper in dit opzicht.

⁵ *De Handelingen van de Synode van de Chr. Geref. Kerk in Nederland*, gehouden te Leeuwarden (18-29 aug. 1891) geven een belangwekkend overzicht van de voorstellen, die door diverse afgevaardigden en adviseurs zijn ingediend met het oog op het 'Beding'. Het voorstel van H. Bavinck-J. van Andel werd uiteindelijk aangenomen (artt. 160-169). Vgl. voorts over deze zaken: H. Bouma, *De Vereniging van 1892*, Groningen 1967, m.n. p. 38 v., 70 v. en 114 vv.; R.H. Bremmer, 'Lucas Lindeboom: één van de "vaders" van de Vereniging in 1892', in: D. Deddens en M. te Velde, a.w., 87 vv., m.n. p. 98, 99.

Over Bavincks kerkbegrip oriënteert ons M.E. Brinkman, 'Pluraliteit in de leer van de kerk?', in: J.M. Vlijm (red.), *Geloofsmanieren*. Studies over pluraliteit in de kerk, Kampen 1981, 129-136; R.H. Bremmer, *In gesprek met oudere en nieuwere theologen*, Kampen 1991, 93-97; G.C. Berkouwer, *De kerk*, deel I, Kampen 1970, 65 vv.

A. Kuiper schreef genuanceerder, kritischer en scherper dan H. Bavinck over de leer van de kerk in de NGB. In zijn pleidooi voor zijn pluriformiteitsidee onderscheidt hij diverse fasen in de historische gang van zaken in de zestiende eeuw. Die gang van zaken bracht z.i. toen reeds de verwijdering tussen de feitelijke overtuiging en de formuleringen van de confessie. Wij geven één sprekend citaat: 'Hierdoor is nu eene kloof gaan gapen tusschen de in de Belijdenis **uitgedrukte** overtuiging, en de overtuiging die zich later onder den drang van het leven gevormd heeft. De Confessie was nog meest uit de eerste periode, en de feitelijke wijziging van overtuiging had eerst in de tweede periode plaats, terwijl de theologen in hun dogmatische uiteenzettingen gemeenlijk ganschelijk niet met de werkelijkheid van den toestand rekenden, maar de aanvankelijk aanvaarde tegenstelling gedurig opnieuw met de oude **bewijsredenen** poogden waar te maken. En hierdoor is het nu gekomen, dat in onze Formulieren van Eenigheid, en zoo ook bij onze oude dogmatische schrijvers, het denkbeeld van de **eenheid** der zichtbare Kerk nog stand hield, terwijl toch in het werkelijke leven steeds openhartiger met de pluriformiteit der zichtbare Kerk gerekend werd' (*De gemeene gratie*, 4e dr., Kampen z.j., III, 234, vgl. ook p. 271).

Enige ontmythologisering ten aanzien van deze geschiedschrijving zou geen kwaad kunnen!

⁶ *Acta Synode te Leeuwarden-1920*, Bijlage 6.

⁷ Vgl. G. Ebeling, 'Zur Geschichte des konfessionellen Problems', in: *Wort Gottes und Tradition*, Göttingen 1964, 41 vv.

⁸ Vgl. hierover R. Rouse en S.Ch. Neill, *Geschiede der Ökumenischen Bewegung (1517-1948)*, 2.A., Göttingen 1963, I, 101 v., 165; P. Steinacker, in: *TRE* 18, 76 v.

⁹ Het boek is uitgegeven door J.H. Kok Publishing Company, Kampen 1992. Redacteur is P.G. Schrotenboer. Medewerkers: W.D. Jonker, F. van Rensburg, J. van Dyk, K. Runia, W. van 't Spijker, H.B. Weijland, H. Zwaanstra, R.C. Gamble, B. Spoelstra, S.H. Widyapranawa.

¹⁰ Deze woorden sprak Schilder tijdens de Afscheidings-herdenking in oktober 1934. Zie *Van 's Heeren wegen*, Kampen 1934, 68 (herdrukt in de *Verzamelde Werken*, afd. *De kerk*, II, 104 (Goes 1962)).

ALLE WEER IS GODS WEER

'Voortaan zullen, zolang de aarde bestaat, zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht, niet ophouden.'

Gen. 8 : 22

Mensen praten over het weer. Dat gaat al eeuwen zo. Vandaar dat zich heel wat weerspreuken hebben ontwikkeld. 'Maart roert zijn staart', 'Sterke dauw, hemel blauw', 'Morgenrood, water in de sloot'. En ga zo maar door. Geen wonder ook, want het weer ervaren we elke dag.

Ook in de Bijbel komen we weernotities tegen. De mensen leefden toen dicht bij de natuur. Veranderingen op dit terrein merkte men sneller dan de mens van de 20e eeuw met zijn centrale verwarming. Paraplu's waren niet te koop en kleding die beschermde tegen felle kou bezat de gewone man niet.

Opvallend voor ons is dat we in de Bijbel lezen van twee seizoenen. Zomer en winter.¹ Lente en herfst krijgen vrijwel geen aandacht. Dat klopt ook wel. Het klimaat in Israël kende – en kent² – in feite maar twee seizoenen. Een hete, regenloze zomer van april tot oktober en een koele, regenrijke winter van november tot april. In de winter is er vaak een depressiestroom van West naar Oost. Periodiek kan het dan fiks regenen. De vroege regen in november, die o zo belangrijk is voor het ontkiemen van het zaad. In december tot februari valt, meestal in de vorm van pittige buien, de meeste regen en tenslotte de late regen³ in maart. Eveneens zeer wezenlijk voor de goede ontwikkeling van het graan. In de zomer komt vrijwel geen regen naar beneden. Een paraplu ter bescherming tegen de regen is voor een toerist in Israël niet nodig. De zon schijnt uitbundig. De temperatuur kan fors oplopen. **Zeker** in Oost-Israël (het meer van Galilea en de **Jordaan**-slenk) is dit het geval. En in **Eilat**, helemaal in het Zuiden, is de gemiddelde maximum temperatuur in augustus zelfs 40 graden Celsius! Voor toeristen uit Nederland een onaangename ervaring.

Zomer en winter: het gaat maar door. We zijn er aan gewend. Ervaren het als vanzelfsprekend, die overgang van koude naar hitte. Toch zit daar meer achter. Dát maakt Gen. 8 : 22 ons wel duidelijk. Daar lezen we woorden, die de Schepper sprak ná de zondvloed. De aarde stond toen aan de rand van de ondergang. De zonden van de mens waren ten hemelschreiend. Er moest wel straf komen. Het kon niet anders. De aarde werd schoongewassen. Alleen de verkeerde neiging in het hart van de over-

gebleven mensen, Noach en z'n directe familie, was niet weg. De HERE wist dat ook **zelf**.⁴ En nog maar kort uit de ark of Noach ligt dronken in zijn tent (Gen. 9 : 21).

Toch zal er niet weer zo'n zondvloed komen. De HERE belooft voortgang van de seizoenen: zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter. Hij houdt de elementen in toom. Dat moet een mens wel genade noemen. Want we verdienen heel wat anders. Eens noteerde een boerin in haar dagboek tijdens een jaar (1868), dat bijna een rampjaar werd vanwege aanhoudende droogte: 'Wij zuchten omhoog, tot Hem die over wind en wolken gebiedt. 't Gaat bijna als in de dagen van ouds toen koning Achab uitging om te zien, of er nog ergens gras was om het vee in leven te houden. De weiden zijn wit of het in de winter was...' Maar eind augustus valt er regen en de boerin noteert: 'Dat nu al wat in ons is den Here love, die zijn belofte aan Noach gestand doet, dat zaaiing en oogst niet zullen ophouden. De hemel opende zich en laafde onze dorstige weiden en akkers. De Here doet ons niet naar onze **zonden**'.⁵

Wij weten tegenwoordig heel veel over het weer. Computers kunnen op korte termijn behoorlijk betrouwbare weersverwachtingen afgeven. Daar kunnen we allemaal onze winst mee doen. Alleen vergeet niet Wie wind en wolken hun baan wijst. Vergeet niet aan Wie we de geregelde voortgang van de seizoenen te danken hebben. Achter zomer en winter staat de Schepper met zijn nog steeds geldende beloften. Daarom kan gezegd: Alle weer is Gods weer.

M.H. de Boer

¹ Zie behalve Gen. 8 : 22 ook Ps. 7 : 17, Jes. 18 : 6, Amos 3 : 15 en Zach. 14 : 8.

² Het is aan te nemen dat zich weinig echte verschuivingen hebben voorgedaan. Zie o.a. het artikel van G. Kwakkel: 'Een land vloeiende van melk en honig', *De Ref.* 65/18vv., vooral p. 445 e.v.

³ Over de vroege en late regen vinden we heel wat informatie in de Bijbel, b.v. Jer. 3 : 3 en 5 : 24, Hos. 6 : 3, Joël 2 : 23. Wie zich in deze zaken wil verdiepen kan goed terecht in het fraaie boekje van J.F. Munneke: *Gegeven land*.

⁴ Gen. 8 : 21.

⁵ Deze notities zijn te vinden in H.W. Heuvel: *Oud-Achterhoeksche boerenleven*, p. 218.

ZONDAGSLIDMAATSCHAP?

Zomaar een telefoontje: 'Dominee, ik zou graag belijdeniscatechisatie bij u willen volgen. Is dat goed?'

Mijn reactie: 'Dat lijkt me een prima idee. Alleen, ik ken je niet. Ben je nieuw in de gemeente?'

Antwoord: 'Nee, ik ga wel naar Zwolle toe om daar te studeren, maar ik word daar geen lid van de kerk. Want ziet u, ik woon daar wel op kamers, maar ik ga elke zondag naar huis. En mijn ouders vinden het ook beter dat ik dan maar hier lid blijf. Maar kan ik wel catechisatie bij u volgen, want ik wil graag belijdenis doen.'

Een typerend telefoontje. Want zo krijg ik er wel meer aan het begin van van het nieuwe seizoen.

En laatst kreeg ik ook een brief van een moeder, van ongeveer deze strekking: 'mijn dochter komt wonen in Zwolle, maar ze wordt daar geen **kerklid** want ze komt voorlopig de halve tijd naar huis. Maar voor geval van nood stuur ik u hierbij haar naam en adres. Dan weet u van haar bestaan.' Volgen de gegevens.

En dit zijn dan degenen van wie je nog wat hoort. Er zijn er helaas zoveel die ongemerkt ergens neerstrijken, zich kerkelijk niet melden, om anoniem in deze of in een andere studentenstad te verblijven.

Je vraagt je af, of de kerkeraden dat allemaal zomaar toestaan. Kennen zij de Acta van Leeuwarden niet, die wij als bindend hebben aanvaard?

En weten de ouders wel wat zij doen? Is het een goed argument wanneer zij zeggen 'ons kind komt toch elke zondag naar huis'?

Graag wil ik het een en ander met u nagaan.

'In geval van nood...'

Ik heb mij afgevraagd, wat dat allemaal zou kunnen zijn: 'in geval van nood'. Een ernstig verkeersongeluk, een aanranding, een geestelijke crisis...? Het lijkt mij niet zo leuk om dan pas kennis te maken.

Maar vooral denk ik, dat deze en andere ouders niet half in de gaten hebben wat studenten allemaal te wachten staat in de jaren dat ze ingeschreven zijn aan universiteit of hogeschool. Komen ze alleen maar studeren, een hoeveelheid kennis opdoen? Wie dat denkt, vergist zich enorm. De studentenjaren zijn vooral ook een periode, en vaak een beslissende periode, van **vorming**. De studenten komen op een nieuwe manier in aanraking met alle facetten van het leven, ze ontmoeten tal van andere levensvormen en -overtuigingen, en vaak is de confrontatie heel intensief. Ze krijgen zoveel nieuwe indrukken, dat ze niet zelden zich **kritisch** gaan opstellen ten opzichte van hun eigen opvoeding en het daarin meegekregen **gedachten**-goed. In die maalstroom worden ze tegelijkertijd geacht

verder volwassen te worden. Ze moeten hun keuzes gaan maken, niet alleen ten aanzien van wat goed of slecht is, maar ook met het oog op de besteding van hun leven, hun plaats in de samenleving. Er is niet veel voorstellingsvermogen voor nodig om te beseffen, hoe doorslaggevend voor heel het verdere leven de studententijd vaak is.

Welnu, stelt u zich de situatie dan eens voor, dat gedurende heel de studententijd de kerk en het kerkelijk leven van maandag tot en met vrijdag **afwezig** zijn. Kunt u dan raden, wat daarvan het risico is? Wie zo zijn **kind** laat gaan, plaatst het in een prima uitgangspositie om in die turbulente studententijd kerkelijk de mist in te gaan. Want de keuzes worden wel gemaakt, alleen de kerk staat daarbij dan op een afstand, die is er alleen op zondag, ergens ver weg. Terwijl men zelf gekozen heeft voor een zondagslidmaatschap, klinkt na verloop van tijd zomaar ineens de vraag: 'wat betekent de kerk eigenlijk voor mij?' In dat stadium gaan de verwijten en klachten dan vlot over tafel, men voelt zich kerkelijk niet meer thuis. De band met de 'thuiskerk' is toch losser geworden in de loop van de tijd, en de plaatselijke kerk is een onbekende grootheid gebleven. Wie vangt hen dan op?

Dan komt vervolgens het moment, dat de attestatie **wèl** wordt opgevraagd, maar dan met de bedoeling om hem nergens meer in te leveren. Dat is de manier om met stille trom te vertrekken.

Dit schrijf ik niet met de bedoeling een negatief totaalbeeld te schetsen. En ook niet om te beweren, dat het altijd zo gaat of moet gaan. Maar ik wil u wel onder de aandacht brengen, dat het zo **gebeurt**, en dat het juist ook jongeren betreft van wie de ouders het nooit gedacht hadden.

Dus, als het gaat om geval van nood, dan lijkt het mij een ernstige vergissing als die nood wordt beperkt tot een niet te voorzien ongeluk of zo. Er is veel meer aan de hand, juist in deze tijd, en daarom is het dringend gewenst dat ouders en **kinderen** en kerkeraden hun verantwoordelijkheid verstaan en tijdig goede maatregelen nemen, die wij juist daarom ook samen afgesproken hebben.

Praktische bezwaren

Maar, zal iemand nu zeggen, dat ene huisbezoek per jaar dat die student dan op zijn kamer ontvangt, zal dat veel voor hem betekenen? Zal dat hem bij de Here en zijn kerk bewaren? Zijn de kerkgang op zondag en het verenigingsleven niet veel belangrijker?

Dit bezwaar, dat veel gehoord wordt, heeft twee kanten.

De ene kant is deze: is het werkelijk zo, als een student zijn attestatie opvraagt omdat hij elders gaat studeren, dat

hij dan bij zijn ouders thuis ineens een onbekende geworden is? Is hij daar niet langer welkom in de kerk, of op de vereniging? De vraag stellen is haar beantwoorden. Zeker de jongere eerstejaars zullen veel naar hun ouderlijk huis gaan, daar ter plaatse zal voor hen niets veranderen, met of zonder attestatie. Ze blijven gewoon meedraaien in hun vriendenkring. Krijgen hun ouders huisbezoek, dan mogen ze daar gerust bij zijn. Maar daar tegenover staat, nemen zij hun attestatie *niet* mee, dan blijven zij in hun studentenstad kerkelijk onbekend. Niemand kijkt naar hen om, want niemand weet van hun bestaan. Dus puur praktisch gezien kunnen ze er alleen maar op vooruit gaan, door hun attestatie op te vragen en weer in te leveren in de plaats waar zij wonen en studeren: ze verliezen er niets mee, maar voortaan wordt er op twee plaatsen naar hen omgekeken. Dat hoort bij hun situatie: zij leven op twee plaatsen, dan moeten zij ook bekend zijn op twee plaatsen.

Dan de andere kant: doen wij elkaar recht, door zo gemakkelijk de betekenis van het kerklidmaatschap te versmallen tot één huisbezoek per jaar? Zo'n opmerking is een karikatuur. Het gaat om het geheel van het kerkelijk leven, de contacten die zo'n jongere krijgt, de adressen waar hij zo eens kan binnenlopen. Daar moet hij zich wel voor inzetten, uiteraard. Maar zeker als iemand een paar jaar ergens blijft is het goed mogelijk om via wijkavonden en het verenigingsleven contacten te leggen. Ik denk ook, dat we onze studenten daartoe mogen aansporen. Natuurlijk hebben ze hun eigen clubs en verenigingen, maar daarbij zijn ze ook gewoon kerklid. Ook van hen wordt verwacht dat ze hun steentje bijdragen, en niet alleen op zondag.

Kerkbesef

Bovendien wil ik even stilstaan bij een belangrijk kenmerk van de kerk, dat wij allen van harte belijden.

De kerk is een gemeenschap, namelijk de gemeenschap der heiligen. Zij is niet een winkel, waar je één artikel kunt kopen. Zo'n winkel kun je verlaten met bijv. één kilo suiker, als je voor de andere produkten geen belangstelling hebt. Maar zo kun je niet met de kerk omgaan, in de trant van: 'mag ik enkel de catechisaties van u?' of 'graag alleen bijstand in geval van nood' en laat de rest maar zitten. De kerk is een gemeenschap waarin je leeft of waarin je niet leeft, maar zij handelt niet in losse diensten. Natuurlijk kan dat *incidenteel* wel voorkomen, daarvoor hebben wij gelukkig een kerkverband. Maar *structureel* kan dit onze oplossing niet zijn.

Daarom is het eens te meer van belang dat onze reislustige jongeren kerklid worden in de plaats waar zij wonen en werken en dat zij zich voor die gemeenschap inzetten, voor hun deel, al zal dat misschien bescheiden zijn.

De kerk is immers ook een *vergadering*. De Here Jezus vergadert, voegt samen. Daarbij heb ik eigenlijk geen keus, Hij wijst mijn plaats. Als ik in plaats X woon, kan ik niet in plaats Y kerklid worden. Zoiets gebeurt wel in kerkgenootschappen om ons heen, we hebben dat altijd veroordeeld, laten we er dan nu zelf niet aan meedoen.

Onze afspraak

Ik heb het al een paar keer genoemd. We hebben als kerken hierover een afspraak gemaakt. U kunt haar vinden in de Acta van de GS Leeuwarden 1990. art. 65:

'De synode dringt er bij de kerken op aan

1. zich te houden aan de regel van de generale synode van Amsterdam 1936, acta art. 62, dat ieder dient te behoren tot die kerk binnen het ressort van welke hij zijn burgerlijk domicilie heeft;

2. bijzondere aandacht te besteden aan:

a. eigen gemeenteleden die – om aanvaardbare redenen – de zondag regelmatig elders doorbrengen;
b. leden van een zusterkerk die regelmatig in haar midden verkeren:

3. afspraken te maken over de ambtelijke bearbeiding, als een lid vanwege regelmatig verblijf in een zusterkerk buiten geregelde ambtelijke zorg geraakt.'

Deze afspraak is niet formalistisch bedoeld en wil ook niet op die manier toegepast zijn. Ik meen dat ik nu vóór alles heb laten zien, hoe hier het belang van de studenten *zèlf* in geding is. Hun welzijn is de drijfveer achter de besluittekst van de generale synode te Leeuwarden 1990.

Maar dan moeten wij er ons nu wel aan houden. De afspraak is al oud; zij dateert – zoals u ziet – van de GS Amsterdam 1936. Maar ze is niet achterhaald door de OV-jaarkaart, die trouwens ook al weer op z'n retour is. Juist in het licht van de toegenomen mogelijkheden voor de studenten om regelmatig op en neer te reizen heeft de GS Leeuwarden 1990 zich opnieuw over deze afspraak gebogen. U herkent dat in de tekst. Maar toch is toen wéér gezegd: dit is het goede uitgangspunt.

Wel degelijk is daarbij onder ogen gezien, dat de reislustigheid van onze studenten problemen kan geven voor hun pastorale bearbeiding. Maar, zo is er gezegd, laten dan de kerkeraden met elkaar contact opnemen en goede afspraken maken.

Dan mogen wij elkaar aan deze regeling houden, en de kerkeraden zullen daarop toezien.

B.uiten

BRUGGEN VAN BEGRIP IV (slot)

Het belang van de culturele antropologie voor het zendingswerk

Hoewel christenen uit alle mogelijke culturen dezelfde levensbasis hebben, toch blijven zij in cultureel opzicht enorm van elkaar verschillen. Door bekering en wedergeboorte komen er radicale veranderingen tot stand in heel het leefsysteem, in alle culturele dimensies, in alle culturele uitingen. Toch blijven Zairezen Zairezen, Nederlanders Nederlanders en Kombaiers Kombaiers. Op basis van Gods gebod tot naastenliefde ligt echter de weg naar wederzijds begrip open. In dit slotartikel een aantal handreikingen daartoe. We beginnen weer met een casus, een konkrete kwestie, waarin zowel de noodzaak van wederzijds cultureel begrip als van cultuurwaardering aan de orde komen.

Zelfverantwoordelijke kerken

Uit het zendingswerk van de Gereformeerde Kerken in Nederland en van de Canadian Reformed Churches in het zuiden van Irian Jaya in Indonesia zijn de 'Gereja-Gereja Reformasi di Indonesia (Irian Jaya)'¹ ontstaan.² Hoewel deze kerken door de zendende kerken als 'zelfstandige kerken' worden erkend, zoals officieel is uitgesproken door een deputatie van de zendende kerken, die de GGRI (IrJa) eind 1991 bezocht³, betekent dit niet dat deze kerken in alle opzichten van hulp onafhankelijk geworden zijn. Op verschillende gebieden zullen de kerken op Irian Jaya nog jarenlang steun en begeleiding nodig hebben: Financiële hulp, personele hulp, theologische hulp.⁴ De kerken op Irian Jaya kunnen dus getypeerd worden als 'hulpbehoevende kerken'. Deze behoefte aan hulp komt in principe niet in mindering op de zelfstandigheid van deze kerken. 'Zelfstandigheid' is in kerkelijk opzicht niet synoniem met 'onafhankelijkheid'. Misschien zou het beter zijn de term 'zelfstandigheid' te vermijden en te vervangen door 'zelfverantwoordelijkheid', want feitelijk wordt dát bedoeld.⁵

Onlangs is met betrekking tot de financiële steunverlening aan de GGRI (IrJa) door de gezamenlijke zendende kerken in Nederland en Canada positief gereageerd op het voorstel van de uitgezonden zendingswerkers om de sub-

sidie aan het plaatselijk kerkelijk leven niet in tien maar in drie jaar volledig af te bouwen, te beginnen met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 1993. Het argument van de zendingswerkers hiervoor is: Als er nú niet drastisch wordt ingegrepen, zal de ontwikkeling van de zelfverantwoordelijkheid van de kerken op Irian Jaya omkeren in het negatieve. In plaats van zelf een steeds hogere bijdrage te leveren aan het kerkelijk leven, onder het motto 'Wij kunnen toch zeker zelf wel voor onze predikant zorgen!', worden de gemeenteleden steeds ontrouwer in het geven van de tienden. Immers: 'We krijgen toch subsidie?!' Het is duidelijk: Hulpverlening dient hier niet langer de ontwikkeling van de kerken in zelfverantwoordelijkheid, maar staat die juist in de weg. Hulp helpt hier niet, maar is funest. Een dergelijke beslissing, die overigens niet eenzijdig door de zendende kerken is genomen, maar in overleg met de kerken op Irian Jaya, is hard maar onvermijdelijk voor de opbouw van de kerken. Beide partijen zien dat in.⁶

Rekenen met culturele factoren

De zendingsmensen op Irian Jaya hebben een dergelijke maatregel niet ondoordacht aan de zendende kerken voorgesteld.⁷ Afspraken over hulpverlening kunnen nooit op puur zakelijke basis worden gedaan. Er spelen uiteraard allerlei factoren mee bij het verlenen en ontvangen van subsidie, zoals bv. het verwachtingspatroon van de ontvanger en de eisen van de donor, die haaks op elkaar kunnen staan.⁸ Waar ik in het raam van deze artikelen Uw aandacht voor wil vragen is de culturele context, die in het subsidiegebeuren een grote rol speelt, en die gemakkelijk tot een botsing en tot wederzijds onbegrip kan leiden, als men zich van allerlei culturele factoren niet bewust is.

Vanzelfsprekend zijn er algemeen-menselijke factoren, niet gebonden aan één bepaalde cultuur(groep). De instelling 'pak wat je pakken kan' en 'het onderste uit de kan willen hebben' is geen mens vreemd. Je zult toch gek zijn financiële hulp, die je aangeboden krijgt, te weigeren. De reclame in Nederland speculeert niet voor niets op de hebberigheid van de mensen door hun allerlei gratis kado's te beloven bij aankoop van wat dan ook. Wat je voor niks krijgen kunt, is meegenomen, of niet dan? Wanneer het om 'krijgen' gaat, staat de mens vooraan in de rij; wanneer hij 'betalen' moet, moet er worden gedreigd met incassokosten. Hoe vaak is bij ons in Nederland niet de kerkelijke bijdrage de sluitpost op de begroting? De in-

INHOUD

Hoofdartikel

- Arntzen, M.J. – Hoe vrij is de theologischewetenschap? 617-620
Baas, **Jetze J.D.** – **Op** eigen benen, n.a.v. Zelfstandig worden, **W.C.** van der Horst 597-599
Bouma, H. – In memoriam ds. Hendrik de **Cock** 89-92, 105-108, 125-129, 145-149
Gunnink, G. – Het zoeklicht op een zoekontwerp, n.a.v. H.M. Kuitert e.a. Het kan nog erger 701-703, 721-723, 741-743, 761-763
Haak, **C.J.** – Kenterend tij in de zending 165-168, 185-188, 205-207, 225-227
– Zendingsspoorboek 641-644
Kamp, H.R. van de – Hemelvaartsdag is ook Michaelsdag! 661-664
Kamphuis, J. – Schopenhauer – **erflater** van onze eeuw 285-287
– Schepping en heiliging 305-307, 325-328, 345-348
Mewe, C.J. – Voetstappen van de komende Christus 265-267
Ohmann, H.M. – Zonen Gods en dochteren der mensen in Gen. 6 : 1-4 een oude kwestie 1-6, 21-26, 45-50, 69-73
– Hoofdpunten uit het slot van het boek Jesaja 853-858, 869-874, 885-890, 905-909
Pol, F. v.d. – Gelovig **kruisdragen** 781-783, 797-799, 813-815, 833-835
Riemer, G. – Geboren om te sterven 245-248
Ruijter, **C.J.** – Het diakonaat van de kerk en het heil van God 473-475
– Niet alleen de preek 493-495
– Diakonaat is concrete bediening van Gods heil 517-519
– **Prediking** zonder diakonaat is leeg 557-559
Siegiers, **H.J.** – **Gebruikmaken** van de film in het pastoraat 577-578
Trimp, C. – Kerk: Unie en Communie 925-928
– De kerk is katholiek 945-948
– De communie beschermd 961-963
Veling, K. – Dienstbare verbeelding 365-367, 385-387, 433-435, 453-455
Wilmink, J.B. – Vrolijk Pasen! 537-541
Wisselink, W.F. – **Pinksteren**: feest van genade; feest van scheiding 681-685

Uit de Schrift

- Berghuis, D. – Christus' gebedsstrijd in Getsemane 476
– Christus' gehoorzaamheid in zijn gebedsstrijd 496
– De les uit Christus' lijden 520
Brink, E. – In memoriam: Saul 436
– In memoriam: Jonathan 456
Deddens, P. – De voortgang van het **voornemen** des Heren 764, 784, 800
Drost, H. – De wet van Christus: zijn liefde 349
– De wet van Christus: zijn gemeente 368
– De wet van Christus: zijn opdracht 388
Feijen, A.P. – Gods wet en de verlossing van zijn volk 928
– Gods wet en het lied van zijn volk 949
– Gods wet en de vrijheid van zijn volk 964
Holtland, J. – April 1994? 560
– Een erfenis voor u! 579
– Wees blij met uw toekomst 600
Jagt, J.W. van der – Onpartijdige God 149-150, 228,
– God – partijtrekker 169
Luiten, J. – Zwijgen over Jezus? 704
– Een steunpilaar voor de waarheid 724, 804
– Reiniging 744
Luth, E.C. – Jezus volgen 287, 308, 328
Mulders, G. – Advent volgens Zefanja 189-190, 208-209, 228
Offereins, H. – Gehoorzaamheid wordt gezegend! 621
– Rechttop blijven staan 645
Riemer, G. – Nochtans dānkdag? 93
Rijke, J.B. de – Geloofsvertrouwen 74

- Geloofsootmoed 109
– Geloofsijver 130
Schoemaker, J. – Alleen is maar **alleen**? 875
– Genot zonder God? 891
– Goede oude tijd? 910
Wesseling, J. – Gedwongen vertrek 6-7
– Schrale troost? 26-27
– Te vondeling 51
Wijk, **W.M.** van – Sterke ouderen 816
– Sterke jongeren 836
– Samen sterk 858-859

Kerkelijk leven

- Beek, R. ter – Generale deputaten voor de zending 249-252
– Vernieuwing 268-270
– Vernieuwing en discussie 288-289
– Dichten en gemeente 290-291
– Een kleine gemeente 542-544
– Enigheid voor eigenheid 561-564
– Interkerkelijke **kritiek** 581-582
– Onverkort de orde van Dordt 601-603
– Nogmaals: een kleine gemeente 859-862
– Een gastvrije gemeente 876-879
– Hergroepering in Noord-Amerika? 892-895
Huijgen, J. – In gesprek met ds. Luiten 497-500
Luiten, B. – Toelatingsbeleid (G.P.V.) 190-194, (G.S.E.V.) 210-213
– Kritiek op de 'verbondstheologie' 229-233
– Samen op weg met br. J. **Huijgen** 521-525
– De studentenvereniging: open of gesloten? 622-626
Middelkoop, G.J. van – Herfsttij van het christelijke geloof? 110-111
– Geloven tegen 2000 173-175
Ruijter, **C.J.** de – Ouderling en kerkeraad 309-310
– De gemeente als lichaam 330-331
– Wijksgewijs 350-352
– **Wijkwerk** en eredienst 369-371
– Onbetaalde rekeningen 785-787
– Bij de tijd en tegen de tijd 801-803
– Met wie spreek ik? 817-820
Sloot, A. van der – Welke plaats **krijgen** de belijdenisgeschriften in een toekomstige S.O.W.-kerk? 390-391
Velde, M. te – Meer duidelijkheid over het Nederlands Dagblad 151-153
– Bredere samenwerking: attitude en **effecten** 170-172
– Ambtsdragers-tekort en kerkeraadswerk 646-649
– Een **debatje** op de schooldag 725-727
– Een omslag in het denken over de kerk? 745-747
– Drie of vier ware kerken? 765-771
Vries, W.G. de – Welke kerk ging stuk? 8-11, 27-30, 52-56, 75-79, 94-98 – Prof. dr. D.H. Th. Vollenhoven (1892-1978) 131-133
– De Verenigde **Reformatorische** Kerk in Nederland (VRKN) 389, 437-439, 457-460, 477-480
– Ik sla de trom en dreun de dromers wakker 665-667
– Een boeiend reisverslag van de Gereformeerde Kerken 686-690
– De stille revolutie, n.a.v. G. Dekker 705-709
– Derde internationale conferentie van Gereformeerde Kerken 911-914, 929-933, 950-954, 965-967

Kerkelijk leven-Driestarren

- Velde, M. te – Na het congres 525
– Kerkelijk verdeeld – confessioneel **honofoegen**? 2 5
– Kerkelijk verdeeld, meestal confessioneel **look** verdeeld! 545

- 'Confessionele eenheid' – nadere afgrenzing 545-546
- Confessionele eenheid met wie? 546
- Nederlands-gereformeerden 'gereformeerde bonders' 546-547
- Voorlopige conclusies 547
- Gevaar voor de kerken 565
- Organisatie en kerk 565
- Een voorbeeld: het GPV-verhaal 565-566
- 'Wij kennen niet volkomen' 566
- In andere kerken trouw? 566
- **Verva(n)gingsformule** 566
- Liever moeite dan schade 567
- Vries, W.G. – Onkunde of onwil bij Maarten 't Hart? (1-3) 481
- Koning Boudewijn (1-3) 879
- Dr. H. **Venema** en de leer van de uitverkiezing 933-934
- Gereformeerd Psychiatrisch Ziekenhuis (1-3) 568

Kijk op de kerk....

- Bakker, N.A. en K. **Brijder** – Soest 337-338
- Hidding, H. – Bunschoten-West 99-101
- Kingma-Clement, M. – Leeuwarden-Huizum 530-531
- Steenbergen, A. – Onnen 396-397
- Vlis, W.J. van der – Vlaardingen 177-178
- Heij, L.H.** – Rotterdam-Oost 588-589

Kerk in orde

- Velde, M. – Studiedag over appèlrecht in de kerk 137

Uit de kerken

- Krieke, I.J. van der – Klank & weerklink – Terugblik op een plaatselijk project 532-533, 549-550

Kerk en samenleving

- Middelkoop, G.J. van – Is het leven één? 297-300
- Binding aan belijdenis en kerk? 316-319
- Hoe groeide het gereformeerd organisatieleven? 333-336
- Waarom verder gereformeerde organisaties opgericht? 356-358
- Gereformeerde organisaties in discussie 373-377
- Verbnigh, A.J. – De eer Gods en de gerechtigheid in de staatsvisie 590-593

Aan de Broederweg

- Douma, J. – Bibliotheekverslag 1991 11992 85-86
- Hendriks, A.J.** – De uitzending van een universitair docent 13-15
- Kamer, A. – Persverslag 39-40, 336
- Kort Verslag 690, 747
- Luiten, B. – Hartelijk dank, professor Ohmann! 633
- Hartelijk welkom, professor Kwakkel! 634
- Meijer, J.A.** – Schooldag 1993: 'De Bijbel vandaag' 824
- Redactie, Prof. drs. D. Deddens koninklijk onderscheiden 308
- Scheele-Faas, J. e.a. – De bibliotheek heeft ook úw steun nodig! 551
- Smelik, C.J. – Prof. dr. C. Trimp – emeritus 218-219
- Velde, M. te en C.J. Haak – Jaarverslag 35-39
- Vries, W.G. de – Dr. C.J. de Ruiter 262-263
- Promotie drs. A.D. Baum 487
- Inauguratie dr. C.J. de Ruijter 711

Op Maat

- Folkers, H. – Een diaconale vuist? 441-442
- Dichter en gemeente 528-530
- Wie kan een **kerk**lied dichten? 605-607
- Tussen hollen en stilstaan, n.a.v. K. van den Geest 712-713
- Gemeente-zijn in **Ommen** 791-792
- Het gezin 2000 915-916

Boekbespreking

- Amtzen, M.J. – Over de eenheid van gereformeerde belijders, n.a.v. David Koole, **Eén** God, één geloof, één prediking, één kerk 636-637
- Preken van Calvijn over de uitverkiezing, n.a.v. Prediking en verkiezing. 678-679
- Beek, R. ter – Een perceeltje paradijs, n.a.v. M.J. Mulder, Hooglied. Een praktische bijbelverklaring 755
- Een of twee volken van God? n.a.v. Willem J. Ouwenel, Israël en de Kerk 776-777
- Een uitgestoken broederhand, n.a.v. Th. Plantinga, Seeking **our Bro-**

thers in **the Light** 867

- Boiten, **H.J.** – Een nieuwe gereformeerde dogmatiek, n.a.v. dr. J. van **Genderen** e.a. Beknopte Gereformeerde Dogmatiek 464-469, **488-492**
- Bremmer, R.H.** – K.S. in Suid-Afrika, n.a.v. Klaas Schilder, Erfenis en bekentenis 573
- Folkers, H. – Massamedia, n.a.v. **uitg.** LVGS en de GVOLK
- Gunnink, G. – Christelijke levensstijl, n.a.v. J. Dourna 241-242, **259-260, 283-284**
- Geholpen en getroost, n.a.v. E.L. van 't Foort 514-515
- Geloven de twijfel te boven, n.a.v. J. Hoek 825
- Levensbeëindiging als stervensbegeleiding? n.a.v. H.M. Kuitert, Mag er een eind komen aan het bittere einde? 826
- Haak, C.J. – Arrogant of uniek? n.a.v. drs. G.A. Knevel, Jezus, de enige Weg 810
- Hagens sr., G. – Vervolg en **vernieuwing** n.a.v. Baroach Maoz **774-775**
- Hendriks, A.N. Oriëntatie in het diakonaat, n.a.v. A. Noordegraaf **401-402**
- Het hoge belang van de prediking, n.a.v. C. Trimp, Het **leerambt** niet verspelen! 941
- Houtman, F.W.** – Rechtspraak binnen bereik, n.a.v. Mr. E. Bos. e.a. 361-362
- Houwelingen, P.H.R. van – Leesbril of toverstaf, n.a.v. A. Noordegraaf 40-41
- **T(h)eologie** in de konteks(t), n.a.v. J.H. **Roberts e.a. (red.)** 182-183
- Bijbelstudie over I **Korinte**, n.a.v. C. den Boer. De eerste brief van Paulus aan de Korinthiërs I-V 1486
- Een bijbels **reisboek** over handelingen, n.a.v. dr. H. Mulder. De Handelingen der apostelen 572
- Ridderbos op Johannes, n.a.v. **Herman** Ridderbos, Het evangelie naar Johannes 696, 732
- Vrede door vrijpraak, n.a.v. G. **Gunnink** 734
- Middenin de eindstrijd, n.a.v. Tj. **Boersma** 775
- Haar naam is Babylon, n.a.v. P. Groenenberg 874
- Kamphuis, J. – Een correspondentie van historische betekenis, n.a.v. Eender en anders. Correspondentie tussen K. Schilder en **D.H.Th.** Vollenhoven 120-122
- Kisjes, A. Joh.** – Bloknoot, christelijk literair tijdschrift, (redactie D. Zwart) 84
- Kwakkel, G. – Misjna, Tosefta, Talmued... n.a.v. **R.C.** Musaph-Andriesse. Wat na de Tora kwam 447
- Lok, P. De rijkdom van het gebed, n.a.v. **A.J.** van **Zuijlekom** 360
- Lugt, B. van der – Kerk en compagnie; zending en kolonialisme n.a.v. dr. **L.J. Joosse**, Scoone Dingen **sijn** Swaere Dingen 158-161
- Messelink, **H.J.** – De wet van de liefde, n.a.v. J.A. van **Delden** 322
- Smit, J.H. – Gereformeerde studenten op zoek naar God? n.a.v. Geloof in Europa 552-555
- Stolper, C.F.** – Beterschap beloofd, n.a.v. K. Harmanny 323
- Veldman, H.** – 'Geest, woord en kerk' in: opstellen van Prof. dr. W. van 't Spijker 141-142
- Een christelijke visie op het wereldnieuws, n.a.v. drs. A. Kamsteeg, Conflict op conflict 359-360
- 75 jaar bond tegen het vloeken, n.a.v. J.H. van de Bank e.a. – 'Zo'n wonderlijke club' 397
- Wat betekent 'de religieuze factor' in ons onderwijs? n.a.v. A.B. Dijkstra 402-403
- Als **Marnix** van Sint Aldegonde 'vermaant' n.a.v. drs. P. Schot, **Philips** van **Marnix**, heer van St. Aldegonde **448-449**
- Kletsboek van Klei..., n.a.v. **A.J.** Klei, De koningin is lekker hervormd! 506
- Is de Nederlandse koningskroon uitgehold?, n.a.v. drs. **F.A.J.** Th. Kalberg. De staatsrechtelijke positie van de Oranjemonarchie in de herziene grondwet 534
- Vereniging in wederkeer anno 1892, n.a.v. D. Deddens e.a. **614-615**
- Antirevolutionairen het buitenland (1848-1905), n.a.v. dr. R. Kuiper 697
- 'De religieuze factor' gemeten? n.a.v. **Anne Bert** Dijkstra 733
- De RPF en het overheidsambt n.a.v. A. Rouvoet, Reformatorische staatsvisie 772
- Jan Arentsz., de mandenmaker van Alkmaar en voorman van de Hollandse Reformatie, n.a.v. G.N.M. Vis 866
- Gerard **Verstege** maakt ons wegwijs in de Reformatie, n.a.v. T.D. Bouma, Wegwijs in de Reformatie 882
- Het geheim van Luther verteld voor koningskinderen, n.a.v. Piet

- Compaan, Het geheim van Luther 890
- Boekenvaria 900-901
- **Marnix** van St. Aldegonde over de opvoeding van de jeugd 921
- Jaarboeken voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland stopgezet, n.a.v. H.C. **Endedijs** (eindred.) 972-973
- Veling, K.** – Rollenspel, n.a.v. J. van **Amstel**, Welke rol speelt het **rol-lenspel**? 50
- Titanisch zin-perspectief in de **griekse** cultuur, n.a.v. A.P. Bos. In de greep van de Titanen 200
- Een filosoof in een christelijke school, n.a.v. T. Plantinga. **Christian** Philosophy within **Biblical** Bounds 321
- Verbrugh, A.J.** – Een prominente Hervormde stem over Europa, n.a.v. dr. K. Blei, Kerk-zijn over grenzen heen 398-400
- Vries, W.G. de** – De afscheiding van 1834, n.a.v. C. Smits 301-302
- Kinderen van één Vader, n.a.v. **A.J. Moggré** 793
- Testament in tweevoud, n.a.v. **P.H.R.** van Houwelingen, 2 Petrus en Judas 846-847
- Zwart, Dirk – T.S. Elliot, de andere modernist, n.a.v. Niek Bakker 777
- Brochures van en over A. Janse. n.a.v. A. Janse over de kerk 773

Boekaankondiging
56,848

- Literatuur
- Daalen, P.C.** – De negentiende Eeuw: romantische literatuur, meer dan gevoel alleen 275-278
 - Vloed, C.A. van der – Het huwelijk in het geding 117-119
 - Zwart, D. – De 19e eeuw: romantieken moralisme 155-156

- Missiologie
- Baas, P.R. – Preken op het zendingsveld 261-262, 272-274, 293-294
 - Boersema, J.A. – Naast woordverkondiging ook daadverkondiging? 378-382
 - Ontwikkelingssamenwerkingen gemeenteopbouw 483-486
 - Haak, C.J. – Waarom glimlacht Boeddha? 354-355
 - Griffioen, D. – Islam en openbaring 315
 - Joosse, L.J. – Nadere reformatie en zending, n.a.v. A. Th. Boone e.a. Zending tussen woord en daad 462-463
 - Riemer, G.** – Het culturele motief in de liturgie **651-653**, 669-671, 691-693
 - Venema, H.** – Bruggen van **begrip** 917-919, 935-938, 969-971

- Uit de historie
- Bareman, P.Th.** – Ghy doet wat u betaemt in sieckt en ongeval 714-717, 729-730, 749-751

- Opvoeding en onderwijs
- Baas, J.D. – Naar vermogen opvoeden en onderwijzen 339-341
 - Opklaring met kans op nevel **443-445**
 - Opvoeden moet je durven-opvoeden moet je doen 821-823, 837-839
 - Berg, J.S. van den – Gereformeerde basisvorming 220-223
 - Schaafsma, H.R.** – 'Een nieuwe stichting, een vertrouwd geluid' 896-899

- Kunst
- Geelhoed, S. – Anglo-Saxon **kerkbouw** **672-675**
 - Jong, J.M. de – De mythe van de bron 31-33
 - Exposities over ikonen 295-297
 - Caravaggio en het goddelijke licht 312-314
 - Prototypes van onze zakbijbel 654-656
 - Meijer, W.M.** – Rembrandt en **Rafaël** **788-790**

- Muziek
- Borkent, R. – De toekomst van het **kerk lied** 254-258
 - Geerds, K. – Kerstlied 248
 - Smelik, J.** – Kerklied: heden, verleden... toekomst? 81-84
 - Koormuziek van Benjamin Britten 157
 - Daar is uit 's werelds **duistere** wolken, met **kerstpsalm** 235-238
 - De orgelwerken van Hendrik Andriessen 303
 - Geestelijke liederen gezocht 349
 - Nabij u is het woord **393-395**
 - Tekst en uitleg in de tonen 569-571
 - Orgels en orgelmuziek uit grootmoeders tijd 635
 - 'Waak op, harp en citer' 863-865

- Persschouw
- Beek, R. ter – Gebruikt wat u hebt ook voor de mensen om u heen **555-556**
 - Middelkoop, G.J. van – De synodaal Gereformeerde Kerken: tastend op zoek naar nieuwe wegen 41-43
 - Gevoelens: een mooi behang 103
 - Waar haalt u 'het' vandaan 103
 - Spiritualiteit is in 103-104
 - Herwaardering van het schuldbesef 142-143
 - Als het hart maar geraakt wordt 223-224
 - Bidden voor onze **kinderen** 263-264
 - Hoe stelt u zich God voor? 342-343
 - Trouw: een christelijke krant? 382-383
 - 40 jaar Centraal Weekblad 469
 - Koud buffet christendom 469
 - Het komt vooral aan op echtheid 470
 - Spiritueel probleem 470
 - Middenorthodoxe kerken met vrijzinnige tendensen 535
 - Toch bouwen aan het geloof? 535-536
 - Met jongeren leren geloven 616
 - 'Luister nou eerst eens goed...' 639
 - Verwarring, brokstukken en fragmenten 659
 - Postmodernliefhebben 659
 - Postmoderne religie 659-660
 - Wij probeerden trouw te blijven 719
 - Geloven bij elektrisch 719-720
 - CDA en bijbel 759
 - Bidden met kerkvader Origenes 759
 - Tegen de zwaarmoedigheid 826-827
 - Na honderd jaar een andere kerk 827-828
 - Als de Bijbel je niets meer zegt 849
 - Creativiteiten spiritualiteit nodig? 849-851
 - Geraniums groeien zelden in de woestijn 883
 - De geestelijke mens 901
 - Aanbidden 922
 - Bezinning op christelijk onderwijs 976-977
 - Vries, W.G. de – Bidden voor het eten 87-88
 - Beking en kerk 122-124
 - De Verenigde Reformatorische Kerk 162-164
 - Teloorgang van 'de Gereformeerde zede' 201-202
 - De Christelijke Gereformeerde Kerken en het streven naar eenheid **243-244**
 - Hoezo heilig? 324
 - Het succes van de EO 363
 - Aapjes **kijken** bij Sonja 403-404
 - U krijgt ons niet uit de kerk **449-450**
 - Kuitert blikt terug; het boek van Hoek 515-516
 - Is het gevoel ondergesneeuwd? 575-576
 - Samen zingen 595
 - Misverstand op misverstand 699
 - Contact Orgaan Gereformeerde Gezindte (COGG) 736-737
 - Drang tot veranderingen 778-779
 - De 93 stellingen 779
 - De **ouderling** afschaffen **794-795**
 - Het kind in deze tijd 811
 - Pornografie van de dood 811-812
 - Schuld en depressie 812
 - De zegen van het kerkverband 868
 - De Here loert niet 902-903
 - Is 'klein rechts' **conservatief**? 942
 - Exhibitionistische cultuur' 942-943
 - Aanschouw het verbond 959

Gelegen/ongelezen

- Kamphuis, J. – Te veel en te weinig **II** 12
- Waar wordt het front gesloten? 34
- Het 'overjarig koren' 80
- Kracht en zwakheid in Smytegelt's prediking 102
- De bril van dr. C. Steenblok 112
- **Sola gratia!** – in de 18e en de 20e eeuw 134

Een 'nieuwe' redactie bij een oude schrijver 154
 In de doolhof van de bevindelijkheid 176
 Verschaalde bevinding 195
 Citaten-uitruil 214
 Tweeërlei kinderen 234
 Wie geeft een vertaling? 253
 de toeëigening belaagd 271
 Praktisch perfectionisme 292
 Te veel of te weinig 311
 Onder beslag van het woord 332
 Samenvatting 353
 Een mooi verhaal-maar wat dan nog? 372
 Het verhaal van de Levende 392
 'Toeëigening' niet isoleren! 440
 Toeëigenen een confessioneel woord 461
 Eén woord voor tweeërlei werkzaamheid 482
 Een nuance-verschil 501
 Elkaar nodig 527
 Nodige waarschuwing tegen het subjectivisme (piëtisme) 548
 Groeiende overéénstemming 568
 Orthodox-gereformeerd? 587
 Anti-subjectivistisch 604
 Het gebed in de toeëigening van het heil 627
 Toeëigening en verwachting 650
 Elkaar niet misverstaan 668

Geknipt voor vandaag

11, 33, 67, 79, 101, 116, 129, 153, 199, 209, 233, 252, 267, 291, 329, 371, 460, 475, 500, 526, 541, 567, 593, 615, 637, 653, 675, 685, 709, 731, 751, 771

Diversen

Lettinga, J.P. – Adam, waar zijt gij? 16-19

Van gisteren naar morgen

Nieuwe cursus 'Van gisteren naar morgen' 955-956
 Veldman, H. – De twintiger jaren: Gereformeerden tussen verstarung, verwatering en vernieuwing (bijlage in 48, 18 september 1993)

Ingezonden/reactie

Beek, R. ter – Is homofilie veranderbaar? 135-136
 Loo, K. van – n.a.v. Op maat: Gemeente-zijn in Ommen 829-830
 Cnossen, S.J.C. – Gevaar voor de kerken 583-585
 Velde, M. te – Antwoord aan de heer Cnossen 586

Verschenen

213, 274, 294, 320, 329, 352, 446, 574, 620, 698, 731, 756, 807

Schooldag 1992: ik geloof één kerk

Kamphuis, – B. – Katholiek 60-63

Trimp, C. – Grote vangst? 64-66
 Velde, M. – 'Samen op weg in 1892' 57-59

Varia

Arntzen, M.J. – Over het getuigenis van de Heilige Geest 179-182, 196-199, 215-217
 Houwelingen, P.H.R. van – De Dom van Utrecht en de toren van Pisa 113-116, 138-140

Kort gehouden

Luiten, B. – Mijn enige troost 156
 – God regeert ook ongelovigen 172
 Velde, M. te – De secularisatie en onze gebeden 710
 – Uitroptekens bij het bijbellezen 728
 – Psalmzingen aan tafel 748
 Vries, W.G. de – Gereformeerde jongeren 820

Oecumenica

Hendriks, A.N. – Toespraak dr. A.N. Hendriks 239-240

Liturgie

Luth, J.R. – Ambt en liturgie 279-282
 Smelik, J. – Geschiedenis van de eredienst: wat doe je ermee? 752-755

Themanummer

– Kerk en organisatie 405-430

Congres 1993: kerk en organisatie

Kamphuis, B. – De kerk. Voortgaand gesprek 502-503
 Schutte, G.J. – Kerk en organisatie 504-506
 Smit, J.H. – Het congres in Nijkerk: een verslag 507-51

Synode-indrukken

Luiten, B. – 594, 608, 638, 657-658, 676-677, 717-718, 734-736, 757-758, 939-940, 957-958, 978-979

Woord/Weerwoord

Cnossen, S.J.C. – Wat het GPV wil 694-696
 – De discussie over het GPV 843-845
 Hoogland, J. – Gereformeerde studenten op zoek naar God? Een reactie 609-611
 Kuiper, R. – De beginseleenheid van Nationaal-Gereformeerde en Reformatorische politiek 805-807
 Smit, J.H. – Wie zijn wij eigenlijk? Antwoord aan J. Hoogland 611-613
 Velde, M. te – Wat wil het GPV? 628-632
 – De discussie over het GPV 840-842
 Verbrugh, A.J. – Dupliek: Beginselvastheid vanuit 'Amersfoort 1948' 808-809

Gedichten

348, 368, 447

TREFWOORDENREGISTER

A

Afscheiding van 1834 [boekb] 301-302
 Aldegondé, Philips van Marnix van St. [boekb] 448-449, 921
 Ambt en liturgie 279-282
 Ambtskleding [perssch] 449-450
 Ambtsopvatting [boekb] 941
 Amstel, J. van [boekb] 50
 Andriessen, Hendrik [cd-bespr] 303
 Anglo-saxon kerkbouw 672-675
 Antirevolutionairen [boekb] 697
 Appèlrecht in de kerk 137
 Arentsz., Jan [boekb] 866
 Augustinus [geknipt voor] 252, 267, 675

B

Bach, J.S. en kerkmuziek 569-571
 Bakker, Niek [boekb] 777
 Bank, J.H. van de [boekb] 397

Barmen, Verklaring van 480

Basisvorming 220-223

Baum, A.D. (promotie) 487

Bavinck, H. [geknipt voor] 11, 33, 67

Bavinck, J.H. [boekb] 354-355

Beeldspraak in christelijke religie 365-367, 385-387, 433-435, 453-455

Beets, Nicolaas 235-237

Berkvens-Stevelink, Christiane [perssch] 659

Beukel, Van den [perssch] 719-720

Beverwijck, Johan van 714-716

Bevindelijkheid 12, 34, 80, 102, 112, 134, 154, 176, 195, 214, 234, 253, 271

Bibliotheek Theologische Universiteit 551, 607

Biewenga, M.H.T. [perssch] 778-779

Bij de Tijd 785-787, 801-803, 817-820; [perssch] 779

Bijbellezen 443-445, 728; [geknipt voor] 637, 653; [perssch] 849

Bijbelvertaling 2000 16-19

Blei, K. [boekb] 398-400

Blokker, Jan [perssch] 382
Bloknoet [boekb] 84
 Boeddha [boekb] 354-355
 Boer, C. den [boekb] 486
Boersma, A. [perssch] 595
Boersma, Tj. [boekb] 775
 Bohren, R. [perssch] 826-827
 Boone, A. Th. [boekb] 462-463
 Bos, A.P. [boekb] 200
 Bos, E. [boekb] 362
Bosch, D.J. [boekb] 165-168, 185-188, 205-207, 225-227
 Boudewijn, koning 879
 Bouma, T.D. [boekb] 880-882
 Bredero, A.H. [boekb] 901
 Brink, G. van den [boekb] 8-11, 27-30, 52-56, 75-79, 94-98
 Britten, Benjamin [cd-bespr] 157
Bruggen, Piet van der [perssch] 699
 Bullinger, Heinrich 781-783, 797-799, 833-835
 Bunschoten-West [kijk op] 99-101

C

Calvijn, Johannes [boekb] 678-679
 Caravaggio 312-314
 Centraal Weekblad [perssch] 469-470
 Christelijke Gereformeerde Kerken **34, 80, 154, 195, 214, 461; [boekb] 900; [perssch] 122-124**
Christelijke Gereformeerde Kerken (samensprekingen) **239-240; [perssch] 243-244**
 Christelijk leven [geknip voor] 79
 Christelijk onderwijs [perssch] 976-977
 Christelijke opvoeding [boekb] 339-341
 Christelijke partijen [perssch] 942
 Christen Democratisch **Appel 759**
Christian Reformed Church 892-895; [boekb] 867
Clairvaux, Bernardus van [boekb] 901
 Cock, Hendrik de 89-92, 105-108, 125-129, 145-149
 Colijn, J.J.A., uitzending van 13-15
Compaan, Piet [boekb] 890
 Conclit op **werk/GMV** [boekb] 56
 Couwenberg, S.W. [boekb] 173-175
 Culturele antropologie (zending) 917-920, 935-938, 969-971
 Cultuuren kerk [perssch] 942-943

D

Dankdag 93
 Deddens, D. (onderscheiding) 308; [boekb] 614-615
Dee, J.J.C. [perssch] 959
 Dekker, G. [boekb] 705-709
Delden, J.A. van [boekb] 321
 Depressie en schuld [perssch] 812
 Diaconaat 473-475, 493-495, 517-519, 557-559; [boekb] 401-402
 Diaconaten **zorgcentrum 441-442**
 Dijken, Jannie van [boekb] 443-445
Dijkstra, Anne Bert [boekb] 733
 Dogmatiek, gereformeerde [boekb] 464-469, 488-492
 Dorrestein, Renate [perssch] 382
 Douma, J. [boekb] 241-242, **259-260, 283-284**
 Drakulic, Slavenska [perssch] 811-812
Drint, A. [boekb] 315
 Drost, H. [perssch] 555-556

E

Eenheid van **geref. belijders** [boekb] 636-637
 Ekeris, J. van [boekb] 462-463
 Elders, J.L.M. [boekb] 173-175
 Eliot, T.S. [boekb] 777
 Endedijk, H.C. [boekb] 686-690, 972-973; [perssch] 41-42
 Engelen 1-5
 Eredienst en **wijkwerk** 369-371
 Eredienst, geschiedenis 752-755
 Europa, verenigd (en christendom) [boekb] 398-400
 Evangelisatie-lied 393-394
 Evangelische Omroep [perssch] 363, 403-404

F

Film en **pastoraat** [boekb] 577-578

Filosofie, christelijke [boekb] 321
 Filosofie, Griekse [boekb] 200
Foort, E.L. van 't [boekb] 514

G

Galilei [perssch] 164
 Gassmann, Lothar [perssch] 901
 Gastvrije gemeente **876-879**
 Gebed 710; [boekb] 360; [perssch] 759
 Gebed en aanbidding [perssch] 922
 Gebed voor het eten [perssch] 87
 Geest, Heilige (getuigenis van de) 179-182, 196-199, 215-217
 Geest, K. van den [boekb] 713
 Geestelijke vrijheid 665-667
 Gelijke behandeling (wet) 665-667
 Geloofsbeleving 532-533, 549-550; [perssch] 535-536, 575-576, 922
 Geloofsoverdracht **392, 497-500, 521-525, 710, 821-823; [boekb] 837-839; [perssch] 470-471, 616, 639, 883**
 Geloven tegen 2000 173-175
 Gemeente en gastvrijheid 876-879
 Gemeente, kleine 542-544, 555-556, 859-862
 Gemeenteopbouw 330-331, 350-352, 369-371
 Gemeenteopbouw (**Ommen**) 791-792, 829-830
 Gemeenteopbouw (zending) 483-486
 Genade, natuur en [geknip voor] 11
 Genderen, J. van [boekb] 464-469, 488-492
Gennip, P.A. van [boekb] 173-175
 Gereformeerd onderwijs [boekb] 403
 Gereformeerd onderwijs en basisvorming 220-223
 Gereformeerd Politiek Verbond 190-194, 565-567, 583-586, 590-591, 628-632, 694-696, 840-845
 Gereformeerd **Psychiatrisch Ziekenhuis** 968
 Gereformeerd Sociaal-Economisch Verband 210-213, 229-233
 Gereformeerde Bond 389-391, 437-439, 457-460, 477-480, 546-547; [perssch] 449, 959
 Gereformeerde Gemeenten 102, 112, 154, 176, 195
 Gereformeerde Gezindte [perssch] 736-737
 Gereformeerde Kerken geschiedenis [boekb] 686-690, 972-973; [perssch] 41-43
 Gereformeerde Kerken 20-er jaren [GM-cursus] bijlage bij nr. 48
 Gereformeerde organisaties (zorgsector) **441-442, 968**
Gerwen, J. van 729-730
 Geschiedenis, les van de 820, 835
 Getuigen van je geloof 172
 Getuigenis van de Heilige Geest 179-182, 196-199, 215-217
 Gevoel en geloof [perssch] 575-576
 Gezin 2000 [boekb] 915-916
 Godsvoorstelling [perssch] 342-343
Gorsel, W. van [perssch] 794-795
 Gosker, Margriet [perssch] 470
 Goud, J. [perssch] 659-660
 Gouman, Michiel [perssch] 849
 Graaf, J. van der [perssch] 164, 201-202, 515-516
Graaff, L.W. de [boekb] 315; [perssch] 902-903
 Graafland, C. 478
Greven, Jan [perssch] 383, 470-471, 759
 Groenenberg, P. [boekb] 874
 Gunnink, G. [boekb] 734
Gurp, P. van 195

H

Haastrecht, Ruud van [perssch] 42-43
Hahn, J.G. [boekb] 577-578
 Harinck, G. [boekb] 900
Harmanny, K. [boekb] 323
 Hart, Maarten 't 481, [perssch] 699
Heijst, Annelies van [perssch] 811
 Heiliging, schepping en 305-307, 325-328, 345-348
 Heldring, J.L. [perssch] **363, 382-383, 403-404**
 Hemelvaartsdag **661-664; [geknip voor] 675**
 Hermeneutiek [boekb] 40-41
 Hoek, J. [boekb] 825, [perssch] 515-516
 Hoekstra, H. [boekb] 577-578
 Holwerda, B. [geknip voor] 129, 153, 209, 500, 709, 731, 751
 Homofilie 135-136
 Hongarije 13-15

Horst, W.C.van der [boekb] 597-599
Houwelingen, P.H.R.van [boekb] 846-847
Huwelijk in 18e eeuw [lit] 117-119

I

Ikonen 295-297
Internationale Conferentie ICRC 911-914, 929-933, 950-954, 965-967
Islam en openbaring [boekb] 315
Isolement (kerk) 170-172, 191-194, 210-213, 229-233, 316-319, **333-336**, 356-358, 373-377
Israël en de kerk [boekb] 776-777

Jaarwisseling 265-267, 268-270
Janse, A. [boekb] 773; [geknippt voor] 291, 329, 371, 460, 475, 637, 653
Janse, C.L.S. [perssch] 382
Jong, H. de [perssch] 778-779
Jong Ozn, K. de [perssch] 223-224
Jongeneel, J.A.B. [boekb] 641-644
Jongeren in de kerk [perssch] 616, 639
Joods-christelijke visie op evangelie [boekb] 774-775
Joosse, L.J. [boekb] 158-161, 378-382
Juch, H.R. [perssch] 103-104

K

Kalberg, F.A.J.Th. [boekb] 534
Kamsteeg, A. [boekb] 359-360
Kerk en organisatie 170-172, 191-194, 210-213, 229-233, 297-300, 316-319, 333-336, 356-358, 373-377, 502-513, 525, 565-567, 583-586, 622-626, 628-632, 694-696, 840-845; [themamr] 405429
Kerk, katholieke 57-66, 406-417, 925-928, 945-948, 961-963
Kerkbouw, **anglo-saxon** 672-675
Kerkelijke (en confessionele?) verdeeldheid 545-547, 565-567
Kerkelijke eenheid (deputaten) 561-564
Kerken, visie op andere 725-727, 745-747, 765-771
Kerkendag [perssch] 103
Kerkeraadswerk 309-310, 646-649
Kerklied 81-84, **254-258**, **605-607**; [boekb] 290-291, 528-530; [perssch] 595
Kerklied (kerst) 235-237
Kerklied en opwekkingslied [perssch] 223-224
Kerkmuziek 569-571
Kerkmuziekinstrumenten 863-865
Kerkorde 597-599
Kerkscheuring 1967 [boekb] 8-11, 27-30, 52-56, 75-79, 94-98
Kerkverband [perssch] 868
Kerkverlating [perssch] 263-264, 470-471, 902-903
Kersten, G.H. 102, 176
Kerstfeest 245-248; [geknippt voor] 252
Kleine gemeente 542-544, 555-556, 859-862
Kleingelooft 311, 332
Knevel, A.G. [boekb] 810
Koningschap van God [geknippt voor] 101, 116, 129, 153, 199, 209, 233
Kontekstuele theologie 182-183
Kool, A. [perssch] 142-143
Koole, David [boekb] 636-637
Kremer, W. 548
Kroesen, J.O. [perssch] 719-720
Kruisdragen 781-783, 797-799, 813-815, 833-835
Kuiper, R. 288-290, [boekb] 697
Kuitert, H.M. [boekb] **701-703**, 721-723, 741-743, 761-763, 825-826; [perssch] **383**, **515-516**
Kwakkel, G. (benoeming) 634
Kwast, H.J.van der [boekb] 8-11, **27-30**, **52-56**, **75-79**, **94-98**

L

Leeuwarden-Huizum [kijk op] 530-531
Leiding van God 172, 265-267, [geknippt voor] 567
Lennep, Loes van [perssch] 87-88
Leuenerberger Konkordie 477-478
Leven uit het geloof [geknippt voor] 593, 615
Levensstijl, christelijke [boekb] **241-242**, 259-260, 283-284; [perssch] 201-202
Lijden als christen 781-783, 797-799, 813-815
Lingen, W.van der [perssch] **449-450**
Literatuur [boekb] 84
Liturgie [boekb] 290-291

Liturgie en cultuur 651-653, 669-671, 691-693
Liturgie, geschiedenis 752-755
Luther, Maarten [boekb] 890

M

Mak, C. [perssch] 719-720
Maoz, Baroach [boekb] 774-775
Media [boekb] 790
Media, christelijke [perssch] **469-470**
Meinkema, Hannes [perssch] 811-812
Meijer, Willem L. [boekb] 31-33
Metaforen in christelijke religie 365-367, 385-387, 433-435, 453-455
Meyfroot, Petra [perssch] 103
Michaël, aartsengel 661-664
Middeleeuwse boeken 654-656
Miedema, S. [perssch] 976-977
Missionaire theologie [boekb] 641-644
Moderne kunst 31-33
Moggré, A.J. [boekb] 793
Mulder, H. [boekb] 572
Mulder, M.J. [boekb] 755
Musaph-Andriessse, R.C. [boekb] 447

N

Natuur en genade [geknippt voor] 11
Nederlands Dagblad 151-153
Nederlands Gereformeerde Kerken **440**, **546-547**
Noordegraaf, A. [boekb] **40-41**, **401-402**

O

Oeckelen, Petrus van [cd-bespr] 635
Ohmann, H.M. (afscheid) 633
Omgang met God [perssch] 103
Ommen, gemeentewerk 791-792, 829-830
Onderwijs, christelijk [perssch] 976-977
Onderwijs, gereformeerd (en basisvorming) 220-223
Onnen [kijk op] 396-397
Ontwikkelingssamenwerking (zending) **483-486**
Oostdijk, Inge [boekb] 339-341
Open Brief-kwestie [boekb] 8-11, **27-30**, **52-56**, **75-79**, **94-98**
Openstelling studentenverenigingen 622-626
Opvoeding, christelijke **821-823**, [boekb] 837-839
Opvoeding tot zelfstandigheid 597-599
Opwekkingslied [perssch] 223-224
Orgelmuziek [cd-bespreking] 635
Ouderling [perssch] 794-795
Ouderling en kerkeraad 309-310, 646-649
Ouweneel, Willem J. [boekb] 776-777

P

Paascongres 1993 [boekb] 552-554, 609-613
Paasfeest 537-541
Paasfeesten **Pinksterfeest** [geknippt voor] 709
Perfectionisme 271, 292
Pest in 1636 714-716, 729-730, 749-751
Piëtisme 548
Pinksterfeest 681-685; [geknippt voor] **685**, 731, 751
Plantinga, Theodore [boekb] 321, 867
Plooi, Marinus 110-111
Post-modernisme 372, 392, 497-500, 521-525; [boekb] 552-554, **609-613**; [perssch] **659-660**
Predikantskleding [perssch] **449-450**
Psalmingen aan tafel **748**; [perssch] 595
Psychiatrisch Ziekenhuis, Gereformeerd 968

R

Rechtspraak [boekb] 362
Rechvaardigen [geknippt voor] 291, 329
Redondi, Pietro [perssch] 164
Reformatische Politieke Federatie 590-593
Rembrandt en Rafaël **788-790**
Ridderbos, H.N. [boekb] 732; [perssch] 201-202
Rienstra, A.S. [perssch] 535-536
Rietkerk, W. 113-115, 138-140
Roberts, J.H. [boekb] 182-183
Rollenspel [boekb] 50
Romantiek [lit] 155-156, 275-278

Roosenbrand, J.W. [**boekb**] 315
 Rotterdam-Oost[kijk op] 588-589
 Roukema, **Riemer** [perssch] 759
 Rouvoet, A. [**boekb**] 772
 Ruijter, C.J. de (promotie) 262-263; (inauguratie) 711
Runia, K. [perssch] 42-43, 263-264, 469, 535, 827-828, 849-851
 Ruppert, M. 478

S

Safranski, R. [**boekb**] 285-287
 Samen op Weg 389-391, 437-439, 457-460, 477-480; [perssch] **162-164**, 535
 Samensprekingen met **Chr.Geref.Kerken** 239-240, 561-564, **580-582**, 601-603; [perssch] **243-244**
 Schaaf, Ype [perssch] **469-470**
 Schaeffer, Jac. [**boekb**] 915-916
 Schepping en heiliging **305-307, 325-328, 345-348**
 Schilder, K. [**boekb**] 120-122, 573
 Schipper, Anne [**boekb**] 290-291, 528-530
 Schooldag 1993 824, 974
 Schopenhauer, Arthur 285-287
 Schriftkritiek 481, [perssch] 699
 Schuldbesef [perssch] 142-143
 Secularisatie en bijbellezing 728
 Secularisatie en gebed 710
 Secularisatie en psalmzingen 748
Sietsma, K. [geknipt voor] 101, 116, 199, 233, 526, 567, 593, 615, 771
 Sikkil, D. [geknipt voor] 79
Slotman, J. [perssch] 575-576
 Slump, D.A.C. [**boekb**] 362
 Smits, C. [**boekb**] 301-302
 Smytegelt, B. **34, 80, 102, 134, 154, 176**
 Soest [kijk op] 337-338
 Speelman, H.A. [perssch] 922
 Spijker, **W.van 't** [**boekb**] 141-142; [perssch] 87, **122-124, 449, 736-737, 812, 868, 942-943**
Staatsvisie, gereformeerde 590-593, 805-809
 Staatsvisie, reformatorische [**boekb**] 772
 Steenblok, C. 102, 112, 176
 Steenhuis, **M.A.** [perssch] 883
 Sterfelijk lichaam [geknipt voor] 460
 Studentenverenigingen, openstelling 622-626
 Subjectivisme 548, 568
 Synodaal Gereformeerde Kerken [**boekb**] 705-709; [perssch] 41-43, **535-536, 719-720, 827-828, 849-851**
Synode-Ommen 1993 594, 608, **638, 657-658, 676-677, 717-718, 734-735, 757-758, 939-940, 957-958, 978-979**

T

Theologische Universiteit Hongarije 13-15
 Theologische Universiteit Kampen (jaarverslagen) **35-39, 85-86**
 Theologische wetenschap 617-620
 Tijdsbesteding, christelijke [**boekb**] 712-713
 Titanen [**boekb**] 200
 Toeëigening des **heils** 214, 234, 239-240, 253, 271, 353, 372, 440, 461, 482, 501, 527, 548, 568, 587, 604, 627, 650, 668; [perssch] **243-244**
 Treffers, Bert [**boekb**] 312-314
Trimp, C. (afscheid) 218-219; [**boekb**] 941
 Troost, enige 156

Trouw, dagblad [perssch] 382-383

U

Uitverkiezing (**H.Venema**) 933-934
 Uitverkiezing bij Calvin [**boekb**] 678-679

V

Velde, M. te [**boekb**] 614-615
 Velden, **M.J.G.van der** [perssch] 826-827
Velema, W.H. [**boekb**] **464-469, 488-492**
Velema, W.H. [perssch] 342-343
Venema, H. 933-934
Verbaan, Daan [perssch] 616
 Verbond van God 229-233; [perssch] 959
Verbrugh, A.J. [**boekb**] 900
 Vereniging 1892 57-59; [**boekb**] 614-615
 Vergeving [geknipt voor] 541
Vermeulen, C. [perssch] 162-164
 Vernieuwing in de kerk 268-270, 288-289
 Versnel, H.S. [**boekb**] 701-703, 721-723, 741-743, 761-763
 Verstege, **Gerard** [**boekb**] 880-882
 Vertaling (bijbel) 2000 16-19
 Vis, G.N.M. [**boekb**] 866
 Vlaardingen [kijk op] 177-178
 Vloeken [**boekb**] 397; [perssch] 324
Vollenhoven, D.H.Th. 131-133; [**boekb**] 120-122
 Voltooing [geknipt voor] 771
Vorster, W.S. en J.N. [**boekb**] 182-183
 Vries, J.P. de [**boekb**] 297-300, 316-319

W

Waterink, Jan [perssch] 976-977
 Watt, **J.G.van der** [**boekb**] 182-183
 Wedergeboorte, veronderstelde **12, 34, 234**
 Wederkomstverwachting [geknipt voor] 267
 Werkman, Hans [**boekb**] 397
Westerink, H. [**boekb**] 311, 332
Westerman, W. [perssch] 976-977
 Wetticisme 292
 Wiersinga, H. **479-480**; [perssch] 719-720
 Woudenberg, **R.van** [**boekb**] 354-355

Z

Zede, gereformeerde [perssch] 201-202
 Zending, deputaatschap 249-252
 Zending en kolonialisme [**boekb**] 158-161
 Zendingen prediking 261-262, 272-274, 293-294
 Zendingsofpatting 165-168, 185-188, 205-207, 225-227
 Zin van ons werk [geknipt voor] 371, 475
 Zingen, samen [perssch] 595
 Zomeren, Koos van [perssch] 324
 Zondebesef [perssch] 142-143
Zorgcentrum, gereformeed 896-899, 968
 Zuid-Afrikaan theologie 182-183; [**boekb**] 573
Zuijlekom, A.J.van [**boekb**] 360
 Zwaarmoedigheid [perssch] 826-827
Zwanepol, Klaas [perssch] 811
Zwemer, J.P. [**boekb**] 901

TEKSTREGISTER

Oude Testament

Genesis	
5	45-48
6 : 1-4	1-6, 21-26, 45-50, 69-73
Deuteronomium	
1 : 5	928
2 Samuël	
1 : 17-24	436
1 : 25-27	456
Ezra	
8 : 22	74
9 : 3	109
10 : 3	130
Job	
	264 [perssch]
Psalmen	
119 : 54a	949
Prediker	
2 : 25	891
4 : 9	875
7 : 1	245-248
	910
Jesaja	
algemeen	853-858
54 : 6	764
54 : 17	784, 800
56 : 1-57 : 13	869-874
57 : 14-59 : 21	885-890
60	905-909
Ezechiël	
11 : 23	6-7
14 : 23	26-27
16 : 60	51
Daniël	
1 : 8, 17	621
	645
Joël	
2 : 17-32	681-685
Habakuk	
3 : 18	93
Zefanja	189-190, 208-209, 228
Zacharia	
6 : 1-8	266

Nieuwe Testament

Matteus	
1 : 18	245-248
Lucas	
4 : 16-30	187,206-207
8 : 4-15	901 [perssch]
9 : 58b	287
9 : 60b	308
9 : 62b	328
Handelingen	
4 : 12	704
Romeinen	
2 : 2	149-150
2 : 24	169
8	138-140
10 : 4	964
1 Corinthe	
11 : 10	70-71
14	261
15 : 54-55	537-541
Galaten	
6 : 2	349,368,388
1 Tiotus	
3 : 15	804
5 : 7	476,496
5 : 8, 9	520
1 Petrus	
algemeen	500 [geknipt voor]
1 : 3	560
1 : 4	579
1 : 6	600
2 Petrus	
2 : 4	72-73
3	113-114
1 Johannes	
2 : 14a	816
2 : 14b	836
2 : 14c	858-859
3 : 3	744
Judas	
: 6, 7, 14	71-72
Openbaring	
6 : 1-8	266
12	661-664
HC.	
Zondag 1	156

stelling van de christenen op Irian Jaya om hun geld voor zichzelf te gebruiken, omdat de zending toch wel het traktement van de dominee betaalt, is een algemeen-menselijke trek. Dit al maakt ons voorzichtig om de Irianese broeders en zusters meteen een materialistische instelling te verwijten. Want wij zijn zelf geen haar beter. Sinds de zondeval is het de mens eigen eerst aan zichzelf te denken en zijn eigen voordeel te zoeken. Een verkeerde mentaliteit van zowel Kombaiers als Nederlanders, als wie dan ook, zo oordelen we op basis van de Heilige Schrift. Er zijn echter ook factoren, die wel cultureel van aard zijn. Zaken, waarin zij van ons verschillen, en wij van hen. Met die factoren moeten we rekenen. Ik wil puntsgewijs het een en ander noemen:

a) afhankelijkheid/onafhankelijkheid

Begrippen als 'onafhankelijkheid', 'zelfstandigheid' en 'zelfverantwoordelijkheid' zijn voor westerlingen heel belangrijk. Kinderen worden van jongs af getraind in 'zelf doen'. Wanneer zij zelf de (druke) weg naar school kunnen vinden, of later op zichzelf gaan wonen, worden zij geprezen. Zelfstandigheid wordt zeer positief gewaardeerd. Mensen op Irian Jaya echter kennen het woord 'zelf' helemaal niet. In hun culturen wordt alles wat met 'zelf doen' te maken heeft juist negatief gewaardeerd. Wanneer daar iemand tot 'zelf doen' zou komen, zou hij of zij hardhandig teruggeduwd worden in de groep, of zelfs uitgestoten worden.⁹ In collectieve maatschappijen zijn zaken als zelfstandigheid en onafhankelijkheid verwerpelijk, omdat daardoor de gemeenschap verbroken wordt. Hofstede schetst heel helder de culturele verschillen tussen 'individualisme' en 'collectivisme'. Hij komt tot de conclusie dat begrippen die met 'zelf-' beginnen typisch westers zijn, en noteert bovendien dat er op aarde veel meer collectivistische culturen zijn dan individualistische.¹⁰

Dat de kerken op Irian Jaya weinig of geen moeite doen om tot zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid te komen, is dus geen wonder. Het ligt niet in hun aard, omdat het hun cultureel vreemd is. Zij zullen juist moeite doen om afhankelijk te blijven. Afhankelijkheid garandeert het voortbestaan. Vandaar ook, dat zij heel gemakkelijk schulden maken. Ieder staat bij ieder in de schuld. Dat is hun vorm van sociale zekerheid. Voor het afhankelijk zijn van financiële hulp schamen zij zich niet. En **zelfonderhoud** zien zij niet als een uitdaging.

De hulpverlenende instantie zal in ieder geval veel geduld moeten opbrengen en begrip moeten hebben voor de hulp ontvangende partij, en omgekeerd. Maar het is ook nodig hun en eigen cultuur te beoordelen naar de norm van de Bijbel op het punt van 'individualisme' en 'collectivisme' en alles wat daarmee samenhangt. Daar kunnen we samen heel wat van leren.¹¹

b) Bevestiging van relaties

In relatie met het voorgaande: In de culturen van Irian Jaya kijkt men heel anders aan tegen het geven van gaven

en het ontvangen van geschenken dan in Nederland. Geschenken dienen om de relatie te bevestigen. Zopas is al gezegd dat ieder bij ieder in de schuld staat. Geschenken zijn een garantie voor het voortbestaan van de relatie. Men geeft geschenken, men verlangt ze, en men vraagt erom. De wederzijdse afhankelijkheid moet regelmatig worden bevestigd. Wanneer er een poos geen uitwisseling van geschenken heeft plaatsgevonden, trekt men de conclusie, dat er kennelijk iets mis is in de wederzijdse verhoudingen. Er moet een conflict zijn.¹²

Vanuit cultureel gezichtspunt kan het beperken of afbouwen van financiële hulp aan de GGRI (IrJa) worden opgevat als een kink in de relatie. Wat als uitdaging of impuls tot gezonde opbouw is bedoeld, wordt opgevat als belediging of zelfs **verraad**.¹³

c) Geen geldeconomie

De Kombai en Korowai van Zuid Irian Jaya kennen vanouds geen geldeconomie. Geld is door de overheid en de zending ingevoerd. Tot op vandaag is men niet gewend geld uit te geven voor **eten**.¹⁴ Ook is het nog nooit gelukt een wekelijkse markt te organiseren. Autochtonen, die een poging doen om met een winkeltje te beginnen, in de verwachting schatrijk te worden, zijn bijna allemaal met een failliet. In culturele zin vinden zij het moeilijk met geld om te gaan, ondanks allerlei **geldbestedingscursussen**. Er ontstaan enorme frustraties, omdat economie is verweven met heel de cultuur (bv. huwelijken) en men de waarde van het geld niet kent.¹⁵

d) Zorg voor de ander

Daar komt bij, dat men – wat betreft zorg voor de ander, in dit geval de predikant – vanuit het oude stamdenken alleen rekening houdt met eigen mensen. Spullen weg nemen van andere stam- of familiegenoten wordt als diefstal **bestraft**.¹⁶ Wanneer je het doet van buitenstaanders, word je geprezen." Hetzelfde geldt voor doodslag.

Zorgen voor een evangelist of predikant die behoort tot een andere stam is dus een nieuw gebruik dat moet worden aangeleerd. Evenals het leren zien van de gemeente als 'Familie' of volk van God.

e) Lijdelijkheid door ontworteling

Culturen zijn altijd in **verandering**.¹⁸ Er vindt altijd acculturatie plaats. Door de prediking van het Evangelie, waarin actief en opzettelijk wordt gewerkt aan **cultuurverandering**, komt de acculturatie echter in een stroomversnelling. Ineens gaat alles op de helling. Niet alleen gebruiken worden vervangen of veranderd, maar ook de onderliggende waarden. Dat men het tempo van al die veranderingen, die onvermijdelijk zijn, niet kan meemaken, is geen wonder. Het valt niet mee een oude boom te verpoten. De gevolgen zijn dan ook groot: Ontheemding, ontworteling, desintegratie, generatieconflicten (jongeren open voor verandering, ouderen fel tegen) en stam- of **familieverbrokking** (een deel komt tot geloof, een ander deel niet). Gevolgen daarvan zijn weer: Lijdelijkheid, fut-

loosheid, passiviteit en fatalisme. Men laat alles maar over zich komen, en onderneemt geen enkele actie.

Bewustwording

De verleiding is groot in te gaan op alle genoemde culturelementen en -veranderingen, die een rol spelen bij de hulpverlening van de zendende kerken in Nederland en Canada aan de kerken op Irian Jaya. Met name de beoordeling naar Bijbelse normen zal daarbij onze interesse hebben. En vervolgens de afweging van wat wel of niet acceptabel is. Wat wij van hen kunnen leren, en zij van ons. Maar dit alles is, zoals al vaker opgemerkt, in het beperkte raam van deze artikelenserie niet mogelijk. Laat ik volstaan met erop te wijzen dat de culturele problematiek, die veroorzaakt wordt door de zendingsprediking, in toenemende mate aandacht ontvangt, niet alleen op het zendingsveld, maar ook op het thuisfront, en bij de opleiding van de uit te zenden mensen.¹⁹ Studie van de culturele antropologie is voor het zendingswerk van niet te onderschatten belang. Daarbij gaat het in de eerste plaats niet eens om kennis van de culturele omgeving waarin de zending zijn werk gaat doen, maar vooral om algemeen culturele *bewustwording*: Niet alleen van andere culturen, maar zeker ook van eigen cultuur. Diezelfde bewustwording zal ook de hulp ontvangende partij moeten leren. Daarmee komt de weg vrij voor wederzijds begrip. Dan pas kan hulpverlening haar doel bereiken.

Interculturele communicatie²⁰

Aan het eind van het vorige artikel hebben we gesteld dat op basis van eenzelfde geloof in God christenen uit allerlei volken en culturen tot elkaar moeten kunnen komen: Zij zijn door Christus' verlossing 'nieuwe mensen' geworden en hebben dezelfde fundamentele waarden, nl. Gods geboden, als basis voor hun leven geaccepteerd. Gemeenschap der heiligen is in principe mondiaal. In de wereldwijde prediking van het Evangelie wordt de basis voor wederzijds begrip gelegd. En wat de communicatie met niet-gelovigen betreft, op basis van Gods gebod tot naastenliefde is ieder geroepen open te staan voor de ander, wie dan ook.

Als we echter letten op de immens grote cultuurverschillen, die altijd en overal, ook onder christenen, wederzijds begrip en interculturele communicatie in de weg staan, dan bekruipt ons toch het gevoel: Hoe kan er nu ooit wederzijds begrip ontstaan, laat staan interculturele communicatie? Hoe kan er nu ooit een gemeenschap groeien uit zoveel verschillende mensen? Heeft Hofstede niet gelijk, wanneer hij zegt: 'Iedereen kijkt naar de wereld van achter de vensters van zijn eigen culturele thuis'?²¹ Is niet alles wat anders is, dan wij gewend zijn, gevaarlijk? Is het buitenshuis wel veilig? Culturele verschillen zijn maar moeilijk bespreekbaar.

Niettemin kan ook volgens Hofstede interculturele communicatie worden geleerd.²² Waarbij Hofstede er dan ook nog eens van uit gaat zoals we al hebben gezien: niet terecht dat er geen universele norm is.

Ter afsluiting van deze artikelenserie een paar handreikingen, die kunnen dienen als bruggen naar wederzijds begrip met als einddoel: Interculturele communicatie. En vooral: Mondiale geloofsgemeenschap.

a) Zondige schepselen die verlossing nodig hebben

Mensen van andere culturen dan de onze verschillen als mens niets van ons: Wij zijn allemaal schepselen van God en danken ons leven aan Hem. Adam en Eva zijn de voorouders van ieder mens op aarde. Als schepselen zijn wij allemaal gelijk, en dienen wij ook als gelijken met elkaar om te gaan: Volwassen, mondig, verantwoordelijk, serieus. Dit alleen al vergt wellicht bij heel wat mensen een mentaliteitsverandering, als ik let op uitspraken die ook in onze kringen over mensen van andere culturen worden gedaan.

Wij zijn ook allemaal zondige mensen, die verantwoordelijk zijn voor onze daden, die verlossing nodig hebben door het bloed van Christus. Niet iedereen wordt verlost. Velen worden in hun zonde en ellende gelaten naar Gods raad. Dat wij tot Gods volk mogen behoren is puur genade, en geeft ons geen enkele reden de heidenen, die God niet kennen te minachten.

Jezus Christus heeft de apostelen de opdracht gegeven het Evangelie van verlossing te preken aan alle volken. Die taak heeft de kerk tot op de dag van vandaag. Als gelovigen worden wij ingeschakeld bij de uitbreiding van Gods Koninkrijk over heel de aarde. Alle gelovigen, uit welke cultuur ook, zijn elkaars broeders en zusters.

b) Cultuur als genormeerde leefwijze

Ieder mens leeft op een bepaalde wijze: Er zijn geen mensen zonder cultuur. Echter, juist op het punt van taal en cultuur zijn er geweldige verschillen tussen de mensen. Culturen zijn op zich te erkennen als wettige en gepaste leefsysteem. Vanuit dat gezichtspunt dienen wij open te staan voor andere culturen en onze eigen cultuur te relativeren²³: Onze eigen cultuur is één van de zovele. Er is geen plaats voor ethnocentrisme of tribalisme. Dat betekent dat wij andere culturen niet subjectief veroordelen, maar objectief beoordelen. We plaatsen de culturen niet in een verticale rij van hoger naar lager (met onze eigen cultuur bovenaan), maar in een horizontale reeks als aan elkaar gelijk (onze cultuur als één van de zovele).

Alleen, culturen zijn niet neutraal. Culturen kunnen niet zichzelf tot norm zijn. Elke cultuur moet worden gewaardeerd en genormeerd naar Bijbelse maatstaven.²⁴ Door de prediking van het Evangelie en de bekering tot God zal er niet één algemeen christelijke cultuur ontstaan, maar alle culturen zullen 'vernieuwd' worden. Omdat de basis, de fundamentele waarden, voor alle culturen dezelfde zullen worden is interculturele communicatie mogelijk.

Ik ben me ervan bewust dat bij deze cultuurvernieuwing door de christenen, de ongelovigen die het Evangelie verworpen hun best zullen doen alles bij het oude te bewaren. Er zal op cultureel gebied een geweldige strijd gevoerd worden.

c) *Bewustwording*

Ieder mens voelt zich thuis in eigen cultuur. Dat mag ook. Het is niet nodig dat Nederlanders veranderen in Zaïren, en Brazilianen in Laplanders. Dat is niet eens mogelijk, tenzij iemand meteen na geboorte door een ouderpaar uit een andere cultuur geadopteerd wordt. Wij hoeven niet te gaan leven als Kombaiers. Wij mogen ook niet van hen verwachten dat zij gaan leven als ons. Molukkers in Nederland mogen best Molukkers blijven. Turken mogen Turken blijven. Dat doen Nederlanders in het buitenland ook: Zij blijven Nederlander.

Uiteraard is het voor mensen die 'verhuizen' naar een andere cultuur een must dat zij zich zoveel mogelijk aanpassen. Het belangrijkste is echter een positieve instelling ten opzichte van andere culturen. Men moet van elkaar willen leren. Elkaar waarderen. De fouten in eigen cultuur zien, en de goede dingen in andermans cultuur. Alleen dan kan men naast elkaar **staan**.²⁵ Vooral als ook de basis van het geloof in God dezelfde is.

Er blijven heel wat culturele problemen over. Daarvan moeten we ons ook bewust zijn. Er zal wederzijds onbegrip blijven. Dat is niet te voorkomen. Maar we zijn op weg naar de jongste dag. Dan zal alles anders worden op de nieuwe aarde.

H. Venema

¹ *Gereformeerde Kerken in Indonesia (Irian Jaya)*. De kerken op Irian werken met de 'GGRI (KalBar)' (*Kalimantan Barat*) en de 'GGRI (NTT)' (*Nusa Tenggara Timur: Sumba, Savu, Timur*) heen naar een nationaal kerkverband. Voor de naam 'Gereja-Gereja Reformasi di Indonesia' werd jaren geleden gezamenlijk gekozen.

² Dit klinkt nogal 'menselijk', maar uiteraard verdisconteer ik in de uitdrukking 'zendingswerk' de roeping of het bevel van de verhoogde Christus daartoe, de noodzaak van Gods zegen daarover en de gave van het geloof door de Heilige Geest. Zendingswerk is voluit Gods werk!

³ Verslag bezoek Irian Jaya door een CvO-deputatie, 12 september-9 oktober 1991, pag. 10 (niet gepubliceerd intern rapport).

⁴ Theologische hulpverlening ligt opgesloten in het zendingsbevel: '...en leert hen onderhouden al wat Ik u bevelen heb.' (Mat. 28:19), en is dus een onderdeel van het zendingswerk, al noemen we het misschien liever 'assistentie'. Instellingen als een Internationaal Gereformeerd Theologisch Instituut en activiteiten als het literatuurproject LITINDO behoren daarom voluit tot de **zendingsroeping**.

⁵ Het zou goed zijn de 'three selves' (zelfbestuur, zelfuitbreidingen zelfonderhoud) van Henry Venn (en Rufus Anderson), die ook in onze kringen geregeld worden gehanteerd als criteria voor zelfstandigheid, kritisch te bezien, met name op het punt van het zelfonderhoud. Is het wel zo dat kerken in staat moeten zijn tot zelfonderhoud als voorwaarde voor zelfstandigheid? Is zelfonderhoud wel een principieel criterium voor zelfstandigheid? Dan zouden ook hulpbehoevende kerken in Nederland getypeerd moeten worden als 'niet-zelfstandig'. Niemand in Nederland, die die konsekwentie trekt. Waarom zouden in internationaal opzicht criteria moeten worden geformuleerd, die in nationale kaders niet gelden? Ik wil het belang van zelfonderhoud niet ontkennen. Maar gaat het er niet meer om dat b.v. de GGRI (Ma) haar eigen verantwoordelijkheden zien m.b.t. zelfonderhoud dan een metterdaad in staat zijn daartoe? (Voor dergelijke kritiek op de 'three self formula' zie b.v.: dr. J. Verkuy, *Inleiding in de nieuwere zendingswetenschap*, pag. 253-258).

⁶ Let wel: Het gaat om een onderdeel van de totale hulpverlening. Subsidie voor kerkverbandszaken (vergaderingen, theologische opleiding, deputatenwerk, e.d.) en voor speciale projecten (als kerkbouw) blijft doorgaan volgens de overeengekomen regels.

⁷ Zoals blijkt uit het uitvoerige rapport van ds. H. Versteeg (intern).

⁸ Zie het slot van mijn eerste artikel over relaties.

⁹ Van beide 'sancties' zijn mij gevallen bekend.

¹⁰ Hofstede, *a.w.*, Hoofdstuk 3.

¹¹ Is een 'zelfstandige gemeenschapper heiligen' niet een contradictie?

¹² In *Missiology. An International Review* (volume XVIII, no. 1 (jan. 1990), pag. 49-60) schrijft David P. Mann hierover een artikel: 'Toward understanding Gift-Giving in Relationships' (Naar het verstaan van uitwisseling van relatiegeschenken). In de inleiding van zijn opstel zegt hij dat bij nauwe **samenwerking** tussen westerse zendelingen en Afrikaanse kerkleiders 'interculturele frictie' onvermijdelijk is. Verstaan van de economische waarden van een cultuur kan het Bijbels onderwijs over christelijk rentmeesterschap informeren (in de zin van: toegepast onderwijs) en zo de integratie van het kerkelijk leven dienen.

¹³ Wanneer in Irian mensen bij een (nieuwe) zendingswerker aan de deur komen met het verzoek geld te mogen lenen, moet dat niet begrepen worden als een poging tot uitmelken van de rijke blank?, maar als een poging om een relatie op te bouwen, met uiteraard wel de bedoeling er zelf beter van te worden. Van zo'n blanke afhankelijk zijn geeft een enorm stuk zekerheid. Bij kerkelijke hulpverlening gebeurt dit in het groot. Weigering van een lening wordt geïnterpreteerd als afwijzing van een relatie. Beter is het dan te reageren in de trant van: 'Ik heb wel geld, maar dat moet ik gebmiken voor de school. Het spijt me, maar ik kan jou niet helpen'. Ik besef hier mijn eigen tekortschieten. **Hoe vaak** heb ik mensen niet afgepoed met woorden als: 'Je moet es leren je geld goed te gebruiken. Hou nu eens op met dat geleen.'

¹⁴ Een bijna dagelijks terugkerend probleem **aan** de Middelbaar Theologische School in Boma: De studenten gebruiken hun 'basisbeurs' voor heel andere dingen dan voor levensonderhoud. Zie mijn artikel 'De basisbeurs in Boma' (n.a.v. een rapport van leendocent J.J.P.Klopstra) in: *Tot aan de einden der aarde*, jrg. 18, nr. 3 (juni 1993), pag. 18v.

¹⁵ Een beetje vergelijkbaar met de moeite die wij hebben, wanneer we in het buitenland verblijven: Door de andere koersen zitten we ons dagelijks suf te rekenen.

¹⁶ Afgezien van de kwestie **collectief bezit**.

¹⁷ Hoe vaak worden niet de visnetten of wildvallen van de evangelist leeggehaald: Geen stamgenoot immers? Zie het artikel van ds J.P.D. Groen 'Kort geding' in: *Tot aan de einden der aarde*, jrg. 18, no. 4 (juli/aug 1993), pag. 22.

¹⁸ Dr. J. van Baai heeft een boekje geschreven over de grote problemen die optreden bij interculturele ontmoeting en cultuurverandering: **Mensen in verandering. Ontstaan en groei van een nieuwe cultuur in ontwikkelingslanden**.

¹⁹ Binnen het kader van de GMO (Gereformeerde Missiologische Opleiding) worden cursussen georganiseerd.

²⁰ Zie: Hiebert, *a.w.*, pag. 14-16. 22vv; Hofstede, *a.w.*, 290vv; verder: Griffioen, *a.w.*, pag. 31-37.

²¹ Hofstede, *a.w.*, pag. 290. Hij citeert uit een kinderversje van J.H. Goering (1909): 'De Duitsers wonen in Duitsland, de Romeinen wonen in Rome, de Turken wonen in Turkije, maar de Engelsen wonen thuis' (vertaling van mij).

²² Hofstede, *a.w.*, pag. 284-289.

²³ Wat heel iets anders is dan **cultuurrelativisme**. Zie ook Griffioen, *a.w.*, pag. 23.

²⁴ Van der Horst, *a.w.*, pag. 62-66.

²⁵ Zendelingen in opleiding volgen **acculturatie-** of **bewustwordingscursussen**. Ik zou er voor willen pleiten dat dit soort cursussen wordt gevolgd door ieder die 'werkt' met of onder buitenlanders: **Zendingscommissies**, Evangelisatiecommissies, Deputaten BBK, enz. Hofstede schrijft (*a.w.*, pag. 286): 'De ervaring leert dat een van de grootste problemen van uitgezonden is om begrip en ondersteuning te krijgen van mensen die zelf niet uitgezonden worden, maar van wier steun in de organisatie thuis zij afhankelijk zijn. Het thuisfront moet dezelfde culturele sensitiviteit ontwikkelen die ook van de uitgezondene gevraagd wordt.'

Door hun samenwerken met mensen van andere culturen veranderen uitgezonden in cultureel opzicht. Zij worden mondiaal, multicultureel, kijken veel afstandelijker aan tegen eigen gewoonten. Bij repatriëring zullen zij een omgekeerde cultuurschok (**reverse culture shock**) krijgen, die wel eens groter kan zijn dan de cultuurschok, die zij kregen, toen zij in het buitenland gingen werken. Een probleem dat niet moet worden onderschat. Dit af te doen als 'tropenkolder' is een bewijs van onbegrip.

HET GEZIN 2000: BIJBELSE BESTEMMING

De bijdrage van professor Van Bruggen

Op het congres op 9 mei 1992 over het thema 'Gezin 2000' heeft professor Van Bruggen een korte toespraak gehouden onder de titel 'De tijd verandert, maar onze bestemming niet'. Deze toespraak heeft dadelijk in de pers al aandacht getrokken vanwege een aantal opmerkelijke uitspraken. Via de bundel van het GSEV kunnen we die nu in hun verband nalezen en proberen te begrijpen.

Kennelijk heeft professor Van Bruggen wat moeite gehad met de uitnodiging. Hij vindt het 'opvallend dat men op dit congres van gereformeerden een theoloog vraagt om over bijbelse gegevens te spreken: alsof die al niet lang duidelijk zijn, voldoende omschreven en voorts in **publicaties** uitvoerig toegelicht'.

Al is het waar wat hier wordt gezegd: ook wat allang is gepubliceerd, is waard om opnieuw, of in andere samenhang onder de aandacht van een zich steeds verjongend publiek te brengen. Ik kom zelf veel jonge gezinnen tegen in de praktijk van mijn werk. In die contacten kan ik constateren dat er heel veel vragen zijn rondom het thema 'huwelijk en gezin'. Terwijl er toch een vloed van goede lectuur voorhanden is. Dat wil echter niet zeggen dat ik die vragen alleen maar beantwoord door een **literatuurlijstje**, eventueel aangevuld met trefwoorden te overhandigen.

Nu laat ook professor Van Bruggen het niet bij bovenvermelde constatering. Maar wel volstaat hij met alle nadruk te laten vallen op het onderwijs van de bijbel over de functie van man en vrouw in het huwelijk, zoals dat in het gereformeerde huwelijksformulier is samengevat.

Dit bijbels onderwijs is duidelijk: de man is het verantwoordelijk hoofd van de vrouw. Daarom belooft de man trouw te zijn in de uitoefening van zijn beroep, zodat hij in staat is zijn gezin te onderhouden en andere mensen te helpen. En de vrouw belooft haar man tot hulp te zijn en goed te zorgen voor haar gezin.

Alleen bijzondere omstandigheden, vanwege zorg, moeite en verdriet, **kunnen** aanleiding zijn dat man en vrouw elkaar ondersteunen in taken, die primair aan de andere partner zijn toebedeeld.

Wat doen we met het bijbels onderwijs

Persoonlijk heb ik geen enkele moeite met het onderwijs van het huwelijksformulier. Wanneer jongelui, bij de voorbereiding op hun huwelijk, met mij komen praten, neem ik graag daar mijn uitgangspunt. Soms merk je wel

verzet bij jonge mensen. Maar als je ze het een en ander vertelt over de relatie tussen het hoofd Christus en zijn bruidsgemeente, breekt meestal wel een verwonderd begrijpen door. Door middel van het huwelijk mag je aan de buitenwereld iets daarvan laten zien: een waardevolle evangelisatie-methode in onze geseculariseerde samenleving.

Wel heb ik moeite met bijbelverklaarders die de tekst van het huwelijksformulier gebruiken om de door hen begeerde status quo te verdedigen. Zij zien in dit schriftuurlijk onderwijs een verdediging van die maatschappelijke orde, die in de loop van deze eeuw in onze westerse samenleving is ontstaan. Maar ze willen er niet van weten dat het gezin eeuwenlang totaal anders heeft gefunctioneerd. Zoals het nog in tal van landen functioneert, waar moeder op haar wijze deelneemt aan het sociaal en economisch verkeer en vader binnen de directe belevingswereld van huis en gezin zijn beroep uitoefent.

Voor zover ik het begrip ligt hier dan ook wel degelijk een hermeneutisch probleem: met welke bril op kijk je naar de bijbelse gegevens.

Daarom verwondert het me dat professor Van Bruggen hier zo afstandelijk spreekt. Hoewel onze belijdenissen en de kerkorde duidelijk spreken over het bijbelse onderwijs inzake de ambten, heeft dat professor Van Bruggen er niet van weerhouden een prachtig boek te schrijven over de ambten in de apostolische kerk. Dit boek maakt het mogelijk dat wij in ons kerkverband open kunnen discussiëren bijvoorbeeld over de overeenkomst en het onderscheid tussen het ambt van predikant en ouderling. En dat zelfs het gespreksthema van de vrouwelijke diaken niet direct doodbloedt, onder de verdachtmaking dat je op deze wijze als vanzelf bij de openstelling van alle ambten voor vrouwen terechtkomt.

Welnu, ook al is er heel veel geschreven over de onderscheiden functie van man en vrouw in het huwelijk, zoals de bijbel die normeert, toch geloof ik niet dat we daarover zijn uitgestudeerd.

Schaeffer heeft gelijk wanneer hij stelt dat exegeten van naam, ook wanneer zij in eerbied de schriftgegevens benaderen, niet op één lijn zitten. Dat heeft niet zozeer betrekking op de grote grondlijnen, zoals die in het huwelijksformulier zijn samengevat. Maar, volgens mij, wel met de manier waarop je termen als 'beroepsarbeid' en 'zorg voor het gezin' vult met inachtneming van de sociale **structuur** van tijd en plaats.

Schizofrenie

Boeiend wordt het betoog van professor Van Bruggen, wanneer hij de titel van z'n toespraak uitwerkt op het punt van de onderscheiden bestemming van man en vrouw. Zelf zegt hij het zo: 'wanneer je klaar bent met de expliciete bijbelse uitspraken, ben je nog niet klaar met je eigen verdere bezinning in de vrijheid van de groepen kinderen Gods. Het huwelijksformulier vraagt om **uitwerking**, niet om **bevrozing**. Een wet begrenst je taak, een bestemming nodigt je juist uit om je taak zoveel mogelijk in de richting van je bestemming uit te werken'.

Met het oog daarop kunnen opvoeding en onderwijs onze jongens en meisjes behulpzaam zijn. Maar daar ligt nu juist, volgens professor Van Bruggen een groot probleem.

Niet in die zin dat de samenleving geen enkele rekening meer houdt met het onderscheid naar sekse. Maar wel omdat de kerkelijke samenleving bijna vanzelfsprekend dit geseculariseerde cultuurpatroon heeft overgenomen.

Zo ontstaat er een schizofrene situatie. De kerk leert, via het huwelijksformulier, dat man en vrouw een onderscheiden taak en bestemming hebben. Maar onze kinderen bereiden wij daarop, bijvoorbeeld via het gereformeerd onderwijs, volstrekt niet voor.

Als ik professor Van Bruggen goed begrijp zou hij graag willen dat het onderwijsplan van onze scholen, in de keuze van vakken en methodiek, principieel rekening houdt met het onderscheid naar sekse. In die zin dat jongens in de eerste plaats worden opgeleid voor een beroep en meisjes voor hun toekomstige taak in het gezin: 'Een slimme meid is op haar huwelijk voorbereid!'

Omdat dat niet gebeurt 'voeren we een schizofrenie in die zich langzamerhand gaat wreken'.

Ik weet niet of de secularisatie ook mij al te veel in de greep heeft, maar bij deze waarschuwing kan ik mij heel weinig voorstellen. Wanneer Schaeffer stelt dat wij in een vrouw-vijandige cultuur leven, kan ik dat volgen. Wanneer Van der Stoep er de nadruk op legt dat de vrouw als vrouw moet functioneren wanneer ze aan het maatschappelijk verkeer deelneemt, kan ik dat ook begrijpen. En het lijkt me zeer de moeite waard wanneer we zulke, voluit bijbelse lijnen, uitwerken in onze methodieken voor opvoeding en onderwijs. Dan neem je het streven naar een eigen identiteit van het gereformeerd onderwijs serieus.

Maar het lijkt me nogal eenzijdig wanneer we de bestemming, die het huwelijksformulier voor man en vrouw omschrijft, tot doelstelling voor ons onderwijs maken. Afgezien van het feit dat de Nederlandse wetgeving daar geen ruimte meer voor geeft, ik ben benieuwd hoe je dat in de praktijk zou moeten uitwerken. Bovendien geloof ik niet dat onze opgroeiende jeugd last heeft van die schizofrenie. Ze zoeken allemaal, jongens zowel als meisjes, een weg naar een beroep dat bij hun aanleg en mogelijkheden past. Maar als de ware Jakob komt zoeken ze als vanzelf hun rol op de weg van de gezinsvorming.

Heeft het probleem een achtergrond?

Om nader aan te geven wat hij met deze schizofrenie bedoelt, voert professor Van Bruggen de organisatie van het congres zelf **aan**. 'Het handelt over de bestemming voor het christelijk gezin, maar het wordt georganiseerd door politieke en maatschappelijke organisaties met vraagstellingen die niet worden beheerst door de bestemming van de christelijke huwelijken, maar door de dilemma's van de huidige ontkerstende maatschappij en politiek.'

Verderop werkt hij dat thema breder uit. Om te begrijpen waarom het gaat, moet ik breed citeren.

'Het hermeneutisch probleem van de vrijgemaakte groepering is namelijk niet dat we de bijbel niet meer als gezaghebbend wilden aanvaarden, maar dat we de doorwerking van de bijbelse bestemmingsrichtlijnen in de praktijk snel laten afzwakken. Hoe komt dit? Mijns inziens doordat de kerkelijke opzet van bijvoorbeeld GPV, ND, GSEV, GMV nog doorwerkt nadat deze organen een onomkeerbare evolutie hebben doorgemaakt van **getuigenispartij** naar realistische meedenk-ploeg, van kerkelijk gezinsblad naar algemeen christelijk dagblad, van **bezin- ningsorganen** voor kerkleden naar rechts-georiënteerde maatschappelijke meespelers.

Ik zeg hier geen kwaad van die ontwikkeling, maar ik signaleer wel dat er veel kwaad ontstaat, doordat deze organen gelijktijdig nog altijd het imago behouden van organen die uit de kerk en voor de kerk zijn. Er was een tijd dat op huisbezoek het ND en het GPV werden aangeprezen als kerkelijke opinievormers. Die tijd is voorbij. Maar we vergeten nog steeds de consequenties te trekken. Het wordt tijd voor de kerk eigen kerkbladen en bondsorganen in een nog sneller tempo dan reeds gebeurt, te reanimeren als beleidsorganen voor kerkleden, voor jongens en meisjes, mannen en vrouwen. En het wordt tijd voor de oorspronkelijk kerkelijk en getuigend geboren organen om zo duidelijk mogelijk te laten uitkomen, dat zij niet bedoeld zijn als stijlbepalers voor het christelijk leven binnen de gemeenten. Het GPV maakt politiek, houdt zich bezig met de veranderende tijden, en probeert erger te voorkomen. De kerk met haar ouders en ambtsdragers houdt zich bezig met de ontwikkeling van de christelijke huwelijken en gezinnen naar eigen bestemmingsplan. Het moeten weer ongelijkvloerse kruisingen worden om botsingen te voorkomen.'

Tot zover een breed citaat, dat nodig is om enigszins verantwoord te reageren. Omdat er zoveel wordt beweerd in dit citaat, deel ik mijn reactie puntsgewijs in.

Met één constatering ben ik het eens. Vrijgemaakten tomen niet aan het gezag van de bijbel, maar zijn wel geneigd de doorwerking van de bijbelse **bestemmings- richtlijnen** in de praktijk af te zwakken. Mogen we dit ook, kortweg gezegd, het probleem van de secularisatie noemen?

2. Professor Van Bruggen ziet als oorzaak van dit verschijnsel de karakterverandering van een aantal gere-

formeerde instellingen: GPV, ND, GSEV, GMV. Afgezien van het feit dat GSEV-ers en GMV-ers zich niet zullen herkennen in de aanduiding 'rechts-georiënteerd', de bewijsvoering voor een zo vergaande conclusie is wel uiterst summier en bovendien aanvechtbaar.

3. Opvallend is dat in dit verband het korte rijtje van organisatoren van het congres Gezin 2000 wordt genoemd, terwijl daaraan plotseling het ND wordt toegevoegd, terwijl het gereformeerd onderwijs, dat in het referaat wel een brede plaats ontvangt, ontbreekt.

4. Professor Van Bruggen ontzegt genoemde instellingen eigenlijk het recht om zich principieel met de **levens**-praktijk van kerkmensen bezig te houden. Er zijn grenzen aan de toepasbaarheid van de bijbel in de politiek en in de samenleving. Het gevaar bestaat daarom, volgens hem, dat organisaties, die daarmee moeten rekenen wanneer ze hun diensten aan kerkmensen aanbieden, met hun aangepaste doelstellingen deze kerkmensen besmetten.

Ik moet zeggen dat ik hier niets van begrijp. Natuurlijk: een GPV-er zal voor de opening van een zwembad op zondag kunnen stemmen, omdat hij anders in strijd komt met de Nederlandse wet. Maar heeft dat tot gevolg dat het GPV bevordert dat gereformeerde **kerk**-mensen op zondag gaan zwemmen?

Het GPV discussieert over registratie van **niet-huwel**-ijksamenlevingsvormen. Inderdaad, maar dreigt dáárdoor het gevaar dat gereformeerde jongeren gaan samenwonen? Ik geloof er niets van.

Ik geloof veeleer, dat de afnemende bereidheid om bijbelse normen na te leven mee veroorzaakt wordt doordat gereformeerden niet meer warmlopen voor het GPV, soms zelfs op een andere partij stemmen. Of omdat ze veel liever naar de **streek**krant lezen, inclusief zondagssport en **sex**-advertenties, dan de principiële voorlichting van het ND zich eigen te maken. Om van het GMV of het GSEV maar te zwijgen.

Hoewel, zwijgen? Wat moet het GMV-broeders en GMV-zusters pijn doen dit te lezen. Je zult maar lid zijn van een kleine organisatie, die als geen andere vanuit de bijbel heeft doorgedacht over het **christen**-werker-zijn in deze samenleving, en dan dit etiket opgeplakt krijgen: rechts-georiënteerd maatschappelijk meespeler.

Over het ND wil ik sober zijn. De krant vervult een functie in ruim twintigduizend vrijgemaakte gezinnen. Er moet een gigantische inspanning worden verricht om dit medium te kunnen behouden. Waar hebben de broeders in Barneveld dat aan verdiend: 'een **alge**-meen-christelijk dagblad'. Kun je dat zomaar schrijven zonder inhoudelijk aan te tonen dat de krant geen kerkelijk-veilige voorlichting meer geeft aan gereformeerde gezinnen?

En als dat aangetoond kan worden, zijn de journalisten van het ND dan ooit weigerachtig geweest om te luis-teren en zich te corrigeren? Juist op het terrein van de gezins-ethiek heeft de krant een naam hoog te houden en wil ze op een bijbelse manier richting geven.

5. Als stijlbepalers voor het christelijk leven binnen de gemeente wil professor Van Bruggen eigen kerkbla-den en bondsorganen reanimeren.

Dat zijn organen, waarin voor het overgrote deel predikanten schrijven, aangevuld met zo nu en dan een vrijwilliger. Het is mij wel, maar waar halen die mensen de deskundigheid vandaan om in deze verdraaid ingewikkelde wereld verantwoorde voorlichting te geven? Inzicht in Gods Woord zal toch, als je de plank niet mis wilt slaan, gepaard moeten gaan met een grondige kennis van de situatie waarin je dat Woord moet toepassen. En als je daarvoor dan toch deskundigheid moet inhuren, bij wie kun je dan terecht? Bij de politieke fractie van het GPV misschien, of bij het bureau van het GMV? Overigens, kerken die gekozen hebben voor interne professionalisering van dit soort voorlichting zijn lang niet in alle gevallen gelukkig met de daarna gevolgde gang van zaken.

6. Ik hoop van **harte** dat broeders en zusters vanuit gereformeerde organisaties binnen de kerk in gesprek blijven, zodat ze met hun deskundigheid en voelhorens naar de samenleving inspelen op de kennis en het inzicht van theologen die de bijbelse **bestemmings**richtlijnen kennen.

Alleen door dat samenspel komen we verder, wanneer we als christenen onze positie willen bepalen in deze ontkerstende wereld.

Daarbij mogen we elkaar vermanen als we posities innemen die voor God niet kunnen bestaan. Maar daarbij kunnen we elkaar vooral ook bemoedigen om te staan voor de zaak, waarvoor Christus ons in dienst genomen heeft.

Als vrijgemaakt volksdeel hebben we met het oog daarop veel georganiseerd. Die organisaties staan ter discussie, maar alstublieft niet met het doel om ze uit te schakelen of te neutraliseren.

Mijn (oud-)leermeester neme mij deze reactie niet kwalijk.

H. Folkers

met voor het goede boek

Assendorperstraat 73
8012 DG Zwolle
Tel. 038-219802b.g.g. 210090 Voor al uw (studie)boeken

Boekhandel Goedhart

De roep om ervaring

Prof. dr. **W. van 't Spijker** schrijft in *Kontekstueel, tijdschrift voor gereformeerd belijden* nú van september 1993, een voortreffelijk artikel over het verlangen naar ervaring in het geloven, een verlangen dat je overal tegenkomt. We beleven, zo zegt hij, een crisis in onze tijd, waarin een hele cultuur in twijfel getrokken wordt. De wereld is groter dan het Westen, ook het Oosten en het Zuiden dringen zich op. In allerlei opzichten zijn de zaken mondiaal en gesecculariseerd geworden. Dat roept vervreemding op. En daarin ontstaat een roep om zekerheid, die vastheid meent te vinden in de onmiddellijke ervaring der dingen, op korte termijn en binnen handbereik. Ook de christelijke theologie is in een crisis terechtgekomen. Men richt zich op de studie van de grondvragen en gebruikt daarvoor het instrumentarium van de filosofie en psychologie, terwijl ook de sociologie een grote rol speelt.

Dat de kerkelijke crisis bij dit alles betrokken is verbaast niet. De ervaringsvraag heeft binnen kerkelijke crisissituaties een heel eigen dimensie gekregen. Men mag zelfs onderstellen dat de kerkelijke crisis er eerst was, nog vóór de religieuze. Maar hoe dan ook, zij draagt nog steeds bij aan het intensieve zoeken naar een ervaring die werkelijke inhoud heeft en geeft, waar het geloofsleven van zo velen ook in de crisis kwam.

De Nederlandse situatie staat niet op zichzelf. Zij draagt mee de tekenen van wat er in de grote wereld gebeurt. Maar wat wij uit de naaste omgeving kennen is toch ook gestempeld door een eigen ontwikkeling: de orthodoxie, of het nu die van de zeventiende eeuw, of de neo-orthodoxie van de negentiende eeuw is, heeft niet altijd de toegang tot het hart kunnen vinden.

De midden-orthodoxie heeft met het Barthianisme waarop zij grotendeels steunde, haar kracht verloren. Tekenend is Barths eigen verklaring aan het eind van zijn theologische werkzaamheid, dat het nodig was om de hele theologie nog eens pneumatologisch te bewerken. **Barth** heeft niet meer de gelegenheid gevonden om dit te doen, ofschoon de *inleidingscolleges* die hij na zijn emeritering in Bazel nog gaf, geheel in de thematiek staan van de spiritualiteit.

De eigen wijze waarop charismatische beweging en evangelisch christendom, onderling verschillend, het zoeken naar ervaring trachten te beantwoorden, geeft niet zo veel aansluiting aan de gereformeerde traditie die ons werkelijk dierbaar is. Kan die traditie zelf, zonder in een reprint-theologie te vervallen, de ingrediënten leveren die een werkelijke beantwoording inhouden van de roep om ervaring?

Christelijke ervaring is Christuservaring

Het hart van de Reformatie treffen we aan in het bekende tractaat van Luther uit 1520: de vrijheid van een christen. De centrale gedachte is die van de gemeenschap met Christus, waardoor de 'vrolijke ruil' tot stand komt. Rechvaardiging en heiliging, vrijheid en gebondenheid floreren slechts in de eenheid met Christus. Calvijn nam in het centrum van zijn theologie deze werkelijkheid tot uitgangspunt. Hij wist zich wat dit betreft verbonden met de grote traditie, die sprak over de mystieke unie met Christus. Voor Calvijn was dit niet een kwestie van begrip of inzicht op het rationele vlak. Het betekende voor hem een werkelijkheid die zich eerder liet ervaren dan begrijpen. De experientia van het christelijk geloof richt zich daarmee

rechtstreeks op Christus, zoals zij ook uit Hem voortkomt.

Het is van belang dit volstrekt 'christelijk' karakter van de ervaring in het middelpunt te stellen. Het gaat om de gemeenschap met Christus. Centraal staat een Naam, niet een idee of begrip. Christelijk geloven is niet een zaak van een begripsmatig systeem, geen ideologie, geen samenstel zelfs van normen en waarden, die los verkrijgbaar zijn. Christelijk geloven stelt ons in de werkelijkheid van Christus' werk en verdienste en verbindt ons aan zijn persoon. Dat zegt dat alle gebeuren genormeerd wordt aan het Christusgebeuren. Wanneer het heil niet maar een zaak van begrip is maar van een Naam, moet die Naam worden aangeroepen en ook worden uitgeroepen, zodat in die Naam de gemeenschap van allen die Hem kennen wordt bevrijd en ook wordt geheiligd.

De mystieke unie met Christus is een werkelijkheid van de hoogste individualiteit. Alles wat ooit in de taal van verrukking en mystiek werd gezegd over Hem, geldt ook vandaag nog. Deze mystiek overtreft alle mystieke stroming en beweging van onze tijd. Het gaat om een Naam die boven alle naam is.

Tegelijk is het zeker dat de gemeenschap met Christus volstrekte gehoorzaamheid betekent. Alle knie zal zich buigen in deze Naam.

Calvijns theologie is een voorbeeld van de effectiviteit van de verbinding tussen mystiek en gehoorzaamheid, individualiteit en gemeenschap, diepte en breedte van het heil. Wat Calvijn zegt over de ervaring van deze gemeenschap wordt niet in mindering gebracht op de actie die zij voortbrengt. Contemplatie en actie, sinds eeuwen tegen elkaar uitgespeeld als Maria tegenover **Martha**, gaan in deze **Christuservaring** samen. Wie de Naam noemt sta af van ongerechtigheid.

Wanneer de hedendaagse roep om ervaring blijft staan bij de zucht naar een allerindividueelste emotie, is zij slechts uitdrukking van een modem levensgevoel, dat de bevrijding en de gehoorzaamheid niet weet te verenigen. Men neemt dan alleen het eerste lid van Luthers these: een christen is een vrij mens en niemand's onderdaan. De tweede zijde is: een christen is door de liefde van Christus een knecht van allen en ieders onderdaan. De Christusmystiek bevrijdt tot dienst, waarvoor de Reformatie sterke uitdrukkingen hanteerde: een Christen wordt ook een christus, een gezondene, tot anderen *terwille* van de enige Naam. Geestelijke *ervaring* is de ervanng van Christus in heel het leven.

Geestelijke ervaring

Wij spelen die twee niet tegen elkaar uit: geestelijke en christelijke ervaring. Er is geen ervaring van Christus en zijn heil dan door de Geest: Die zal Mij verheerlijken. De Heilige Geest is het die Christus in de mensenwereld heeft ingebracht. En het is ook de Geest die Christus in het mensenleven van vandaag inbrengt. Dat betekent niet minder dan een oordeel. De wereld en de mens uit de wereld is niet in staat om het heil naar zich toe te trekken. De belijdenis van de Heilige Geest is de bevestiging van de volstrekte en absoluutheid van de genade. Christus is de Geestdrager bij uitstek. Hij heeft de Geest niet met mate maar in alle volheid. Hij is er door de Geest. Maar juist zo heeft Hij de levendmakende Geest voor ons verworven. Dit houdt in dat zijn Geest ook zijn Geest blijft: de Geest van Christus.

Bevinding van het Woord

Christelijke ervaring is een werkelijkheid door en naar het Woord. De Reformatie heeft de kracht van het Woord ontdekt. (...)

Uit het Woord werd de Reformatie geboren, doordat het gezag uitoefende over het denken en over de moraliteit van de mens. Zo sprak de Reformatie over het gezag van de Schrift, binnen de

sfeer van de ervaring die het zelf op gang had gebracht. Méér dan bij Luther het geval is, werk Calvijn met de **tweeslag** Woord en Geest. Die twee horen bijeen. (...)

De ervaring van het **Schriftgezag** was voor Calvijn primair een ondergaan van het getuigenis van de Geest. Tegenover Rome heeft dit belijden een sterk accent ontvangen. Het zou te wensen zijn, dat wij zouden terugkeren tot dit onbevangen spreken over het gezag van de Schrift, dat door het getuigenis van de Geest door ons als beslissend wordt ervaren. De Reformatie sprak op deze wijze. Is het nog mogelijk ná de Aufklärung, die de weg baande voor de Schriftkritiek, waartegen de Orthodoxie zich tevergeefs had trachten te wapenen?

De problematiek rond het Schriftgezag, eens het breukvlak tussen gereformeerde en ethische theologie, zou men kunnen te boven komen door in vertrouwen op het werk van de Geest het Woordt te ontvangen. Woord en Geest zeggen we. Dat is iets anders dan Woord en ervaring. We belijden, door het eerste te zeggen, dat onze ervaring eerst tot stand komt vanuit de ont-

moeting met het Woord door de kracht van de Geest. Onze ervaring geeft geen volmacht aan het Woord. Onze bevinding, want wat is bevinding anders dan de experientia van het geloof, wordt gewerkt door het Woord en zij wordt ook **genormeerd** door het Woord. We ervaren dat het Woord de waarheid is.

G.J. van Middelkoop

HOTEL 'DREYEROORD' OOSTERBEEK

tel. 085-333169

Het hotel waar mevrouw zich **UIT**
en meneer zich **THUIS** voelt
Fam. Van der Straaten

Diaconaat met perspectief

Het boek 'Diaconaat met perspectief' is een uiterst praktisch leer-en werkboek over diaconaat. Het biedt diakenen een keur aan instrumenten, methoden en concrete voorbeelden waarmee ze direct aan de slag kunnen om het diaconaat inhoud te geven.

De auteur besteedt o.a. aandacht aan: het werkteerrein van diakenen; de organisatie van het diakonale werk; het werken met beleidsplannen en projecten. Bovendien worden veel praktische tips voor de communicatie met de gemeente gegeven, die zeer effectief zijn. De behandelde stof is zodanig dat niet alleen diakenen er hun voordeel mee kunnen doen, maar ook de overige ambtsdragers.

196 pagina's, geb., geïll., f 24,95 – Verschijnt tweede helft september 1993.

Verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 10, 4460 VB Goes. Telefoon 01100 1059

Vul deze bon in en stuur deze zonder postzegel in een open envelop aan:
Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Antwoordnummer 10, 4460 VB Goes.

▪ Stuur mij een exemplaar van **Diaconaat met perspectief** van M. Assink. Het is gratis verzonden.

Naam:

Adres:

Postcode: Woonplaats:

Telefoon: